

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 323.2:316.343-058.13(497.4Ljubljana)"17/18"
316.614.3-053.67

Prejeto: 23. 3. 2009

Dragica Čečdoktorand, asistentka, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Garibaldijeva 1, SI-6000 Koper
e-pošta: dragica.cec@zrs.upr.si

**"Jo s hudim kaznovanjem opomniti,
kje so meje častnosti".
Načini discipliniranja meščanskih hčera
na prehodu iz 18. v 19. stoletje**

IZVLEČEK

Dojemanje mladosti ter mejniki med otroštvom in mladostjo na eni strani in analiza družbenih odnosov na drugi strani bodo odgovorili na vprašanje, ali lahko govorimo o mladosti kot o posebnem življenjskem obdobju in v kolikšni meri je bilo to življenjsko obdobje povezano z določenimi oblikami vzgoje oziroma socialnega discipliniranja kot sredstva, ki naj bi pripomoglo k primerni socializaciji mladostnika. V ospredje razprave je postavljen konflikt med Terezijo Maren in njenim očetom, bogatim in uglednim ljubljanskim meščanom, ki se vedno znova vrača k vprašanju, koliko so bili vedenjski problemi mladostnikov ob koncu 18. stoletja prepuščeni privatni sferi in v kakšnih okoliščinah oziroma kontekstih se je v vedenje mladostnikov vključila mestna oblast s svojimi metodami socialnega nadzora in represije.

KLJUČNE BESEDE

meščansko okolje, mladost, percepcija življenjskega obdobja, konflikti v družini, socialni nadzor, socializacija mladostnika

ABSTRACT

**"BY SEVERE PUNISHMENT REMIND HER WHERE THE BORDERS OF RESPECTABILITY ARE".
MANNERS OF BRINGING UNDER CONTROL THE MIDDLE-CLASS DAUGHTERS
IN THE TRANSITION FROM THE 18TH TO THE 19TH CENTURIES**

The perception of youth and borderlines between childhood and youth on the one hand and an analysis of social relations on the other will answer the question whether we can speak of youth as of a special period in life, and to what degree that life stage was linked with certain forms of education or social disciplining as a means that was to contribute to an appropriate socialisation of an adolescent. In the forefront of the treatise is the conflict between Theresia Maren and her father, a wealthy and reputable Ljubljana citizen that keeps returning to the question to what degree the behaviour problems of the youth towards the end of the 18th century were left to the private sphere, and in what circumstances and contexts the municipal authorities interfered with their methods of social supervision and repression in the behaviour of the youth.

KEY WORDS

middle-class environment, youth, perception of a life period, conflicts in family, social supervision, socialisation of adolescents

Andrej Maren, pri strankah in domačinih znan tudi kot gostilničar Butara,¹ je konec marca 1802 policijskim čuvajem v zapor na policijski direkciji predal svojo hčer Terezijo. Ta se je očetu odkrito uprla, ker njej in njenim sestram ni popuščal pri njihovih željah. Glavno jabolko spora so bile prazne obleke.² Terezija Maren je svojemu očetu iz skrinje izmaknila dve zlati avbi, žensko obleko iz pikeja, precej redek bel poletni telovnik iz menčestra, dva moška suknjiča iz suknja in pet telovnikov v vrednosti kar štiriintrideset goldinarjev. Ukradeno obleko je zastavila pri posojevalki denarja.³ Zajetno vsoto, ki jo je dobila, je porabila za nakup prazničnih oblek. Dekle je bilo namreč prepričano, da mora, tako kot njen oče, s primerno razkošno obleko razkazovati svoj družbeni položaj in premožnost družine, v kateri je živela. Oziroma, da se mora na javnih prostorih ob nedeljah in praznikih pokazati v zlahetni obleki, ki mora biti lepša in bolj razkošna, kot so bile obleke njenih vrstnic, ki niso imele tako premožnih staršev. Na praznične dneve se je javnosti želela pokazati v črnem krilu iz mazelana, izpod katerega bi se razkošno kazalo rdeče platneno spodnje krilo, v svilnem korzetu in zimskih rokavicah. To obleko si je namreč kupila z denarjem, ki ga je dobila od posojevalke, zanjo pa je plačala kar 20 goldinarjev⁴ in 20 krajcarjev.⁵ Na tak

način izkazovanja ekonomske moči in ugleda družine se je namreč dekletke sklicevalo še takrat, ko je bila njena usoda v sodnem procesu že zaključena, saj je že priznala krajo očetovih oblačil in so jo ti skladno s procesnim pravom pozvali le, da pove nekaj v svoj zagovor. Kljub prepričanosti, da si mora na nek način priskrbeti boljše obleko, pa je bila njena kraja previdno dejanje: očetu je namreč ukradla kose oblačil, ki jih ta tik pred koncem zime ni potreboval oziroma so mogoče pripadali umrli materi, in upala, da bo ostala kraja neopažena vsaj še nekaj časa. Med ukradenimi stvarmi je bil tudi poletni telovnik, ki zagotovo ni bil del garderobe, ki bi jo hotelir in gostilničar marca, ko se je zgodila kraja, kmalu pogrešil. Veliko bolj previdno bi morala z omenjenim delom garderobe ravnati ženska, ki jo je vzela kot jamstvo za posojen denar. Tkanina menčester ni bila kot ena od vrst bombaža prav pogosto zastopana med materiali za telovnike, prav tako pa ga ni bilo najti v skrinjah ljubljanskih meščanov.⁶ Zaradi redkosti bi lahko namreč hitro odkrili pravega lastnika.

Ostanek denarja, ki ga je dobila od posojevalke denarja, je porabila za plačilo obeh deklet, ki sta kot dekli pri potujočih igralskih skupinah ukradena oblačila zastavili kot svojo last. Previdnost je dekletu narekovala druga okoliščina. Posojevalka denarja je živela v istem delu mesta, le nekaj hiš stran na hišni številki sto. Predvidevamo lahko, da je v kulturnem okolju Ljubljane na prelomu iz 18. v 19. stoletje deklet opazilo, kdo trka na vrata in išče usluge žene precej manj priljubljenega pobiralca vinskega daca in mesnega krajcarja. Nadzor skupnosti, ki ga je opravljal vsak in ki je dosegel vsakogar, ji je v tem primeru zelo koristil. Obe dekleti, ki sta zanjo opravili posel, sta bili primerno izbrani in sta diskretno zamolčali prave lastnike dragocenih zastavljenih oblek oziroma posojevalko prepričali, da so lastniki oblek v Ljubljani zadržujoči se igralci, saj sta obe služili pri njih in zanje tudi večkrat zastavili obleke.

Kar ji je od tako pridobljenega denarja ostalo, je šlo za hrano v dneh, ko je bila prepričana, da lahko kljubuje očetu le tako, da odide od doma. Terezija Maren še po prestanem zaporu, po begu od doma in ponovnem soočenju z očetom ni bila pripravljena razkriti, kaj je storila z očetovim premoženjem. Zato jo je oče ponovno prijavil na policijski direkciji. Kljub temu da je ta dogodek v prijavi, ki je spremljala njeno drugo aretacijo, izpostavljen kot eden od osrednjih povodov za ponovno ovadbo lastne hčere, se odnos med očetom, mačeho in pastorko ni zaostril s krajo in begom, sodu je izbil dno šele

¹ V popisu ljubljanskih hiš se pojavlja zapis priimka kot Maren, v sodnih protokolih pa se izmenjujeta zapisa Mahren (ZAL, LJU 489, Reg. I, fasc. 69, p. 394) in Marn (ZAL, LJU 489, Reg. I, fasc. 69, p. 395). Ime gostilničarja Andreja Marna kot Butare se pojavi v zaslišanju Antona Bedenciča, zakupnika posestva Lanšperž (ZAL, LJU 489, Reg. I, fasc. 69, p. 425).

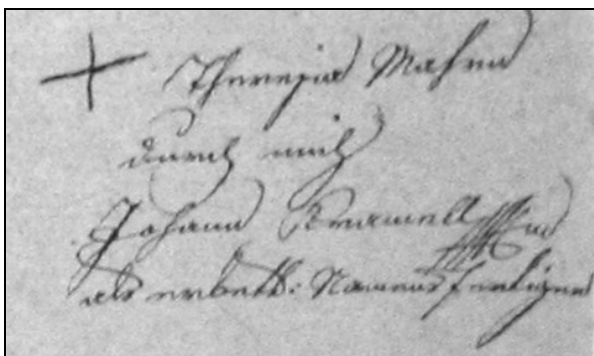
² Elizabeta se je na sodišču izjavila tudi, da je od staršev zahtevala, da ji priskrbijo boljše prazno obleko (*für Sonn- und Feiertage*) (ZAL, LJU 489, Reg. I, fasc. 69, p. 389–399).

³ ZAL, LJU 489, Reg. I, fasc. 69, p. 412.

⁴ Vsota, s katero si je deklet kupilo zgolj dele praznične obleke, ni bila tako nizka. Terezija Škerjanc je lahko konec leta 1791 za celoletno delo deklet pričakovala plačilo 12 goldinarjev. Omenjena vsota se ji je sicer zdela nizka, a delodajalec ni hotel slišati, ko ga je prosila za dodatno plačilo v obleki (ZAL, LJU 489, Reg. I, fasc. 67, p. 320–321). Seveda se ob takšnem podatku postavlja vprašanje, koliko so bile plačane deklet ali služkinje pri bolj premožnih družinah. V policijskih virih se v obdobju 1791–1804 niso znašle deklet, ki bi bile v službah pri bogatejših delodajalcih in zato ne vemo niti, koliko je znašalo njihovo plačilo. Predvidevamo pa lahko, da bi bilo tudi letno plačilo Terezije Marn, če bi odšla v službo kot deklet, plačano vsaj s takšno vsoto kot je bil njen dolg pri zastavljanju. Za boljše ilustracijo lahko navedemo nekaj drugih podatkov, ki pripadajo kulturnemu okolju tistih, ki so si lahko privoščili več. Za šest dni nočitev v enem izmed najboljših ljubljanskih prenočišč pri Divjem možu je mlado deklet iz Gradca Maria von Vogtberg leta 1791 plačalo 13 goldinarjev, kar pomeni, da je ena nočitev s pripadajočo pogostitvijo stala goldinar in deset krajcarjev (ZAL, LJU 511, Varia I, fasc. 25, p. 120). Nemarni vajenec pri urejevalcu lasulj, zaradi katerega so svoje obiske leta 1791 odpovedale štiri stranke, pa so za urejanje lasulj letno plačevale od dvanajst do osemnajst goldinarjev (ZAL, LJU 489, Reg. I, fasc. 67, p. 286–289).

⁵ ZAL, LJU 489, Reg. I, fasc. 69, p. 398.

⁶ Pike je v 18. stoletju postal material, iz katerega so si nekatere plemkinje izdelovale obleke. Ženski telovnik iz pikeja si je umislila le plemkinja Alojzija Strassoldo (Baš, *Oblačilna*, str. 46, 168 in 110), kar priča o simbolični statusni vrednosti omenjenega kosa oblačila.

Podpis Terezije Maren.

dogodek, ko je mačeha po prvem sporu in prvem zaporu znova zalotila pastorko pred vrati očetove sobe. Dogodek je dobil v dojemanju njene skrbnice in njenega očeta hude poteze. Mačeha jo je obtožila poskusa vloma v možo skrinjo. Njeno ravnanje dokazuje, da jo je začela dojemati kot dekle, katerega vedenje je postalo nevarno za družino. Isti dogodek je njegova hči zagotovo z določeno mero preračunljivosti opisala popolnoma drugače. V očetovo sobo se je hotela skriti pred očetom, ker je tam zagotovo ne bi iskali. Bala se ga je, ker je pred tem zbežala od doma. Terezija je obtožbo, da je zopet poskušala krasti, zanikala s podatkom, da skrinje ne bi mogla odpreti, ker je oče vedno nosil ključke od te skrinje pri sebi.⁷ Oba starša sta ne glede na izjave hčere očitno menila, da vzgojni ukrepi, ki sta jih uporabila zadnje mesece pred "usodnim" dogodkom, niso zalegli. Bala sta se, da ju je hči oziroma pastorka poskušala ponovno okrasti.

Omenjena konflikta med starši in Terezijo Maren nista bila edina konflikta v tej družini, ki sta se razkrila javnosti. Svojo kljubovalnost staršem sta v istem letu pokazali tudi obe Terezijini sestri: osemnajstletna Jožefa Maren in štirinajstletna Ana Maren. Prva je tri dni merila ječo na policijski direkciji, ker je zbežala od svojega očeta k materinem stricu, ki je tudi živel v mestu. V policijskih aktih so jo, navkljub njenemu stanu označili kot dekle brez službe.⁸ Mlajša Ana je bila prvič v zaporu, ker se je odločila, da bo kljubovala avtoriteti svojega očeta tako, da bo odšla za dekle. Pri štirinajstih letih je bilo njeno šolanje že končano in dekle si je v zapletenih odnosih v družini začela iskati svojo pot za nadaljevanje življenja. Odločila se je, da bo odšla služiti. Med veliko nočjo in praznikom sv. Janeza je zaslužila dva goldinarja, ki pa ju je morala izročiti svoji mačehi, čeprav je bila prepričana, da potrebuje nove čevlje. Tako kot na dejanja njenih sester se je oče tudi na njene želje odzval tako, da jo je del za tri dni zapreti. Ker so bile njene želje po novih čevljih

prevelike, je tudi Ana tako kot Terezija poskušala krasti. Le da si je ona za žrtev izbrala gosta v očetovi gostilni. Ker se je ravno takrat vrnil, mu ni uspela ukrasti več kot kovanec za 12 krajcarjev. Četudi materialna škoda ni bila velika, je bila veliko večja simbolična. Jezen oskrbnik si je namreč takoj našel drugo prenočišče in se na kraj dogodka vrnil šele čez čas, ko se je pomirila njegova jeza. Zagotovo je novica o kradljivih hčerah vsaj nekaj časa odvrnila kakšnega občasnega gosta, ki je v Ljubljani iskal prenočišče.⁹

Reakcije in za čast in družbeno vlogo družine nedopustna ravnanja Marnovih hčera so bila zagotovo tudi posledica spremenjenih razmerij v družini. Oče se je znova poročil. Okoliščina, da se je oče poročil z žensko kmalu po smrti prve žene¹⁰ daje slutiti, da je hotel tudi dekletom iz prvega zakona olajšati izgubo matere. Ob njeni smrti leta 1792 so bile namreč še vse tri majhne, najstarejša je bila stara deset let. Razmerja v takšni družini pa so lahko hitro postala konfliktna. Pomembno je zlasti dejstvo, da je do zaostitve konflikta prišlo šele nekaj let po očetovi ponovni poroki.¹¹ V drugem zakonu so se rodili vsaj trije otroci: prvi moški potomec in dedič, hči in še en sin. Še bolj kot rojstvo otrok v drugem zakonu je zagotovo pomembna okoliščina, da je konflikt nastal v času, ko so vsa tri dekleta iz prvega zakona počasi prestopila mejo mladosti,¹² tudi drugorojenka Terezija Marn. Pomenljiv je tudi podatek, da dekleta v zaslišanih niso omenile svoje polsestre in polbrata, ki sta leta 1802 živela, saj ju ni najti v mrliških knjigah župnije sv. Jakoba, kamor je bil pristojen ta del mesta. Očetovih otrok z drugo ženo očitno niso jemale kot del njihove družine. Ali so bile takšne izjave zgolj upor deklet, ali pa so bile v družini že jasno določene meje med enim in drugimi otroci, iz ohranjenih podatkov ne moremo sklepati. Res pa je, da je kot naslednik hiše Andreja Marna leta 1825 omenjen moški, ki je verjetno decembra leta 1795 rojeni Janez. Taktike drugih žena, ki so poskušale zagotoviti primeren položaj lastnih otrok, so ravno zaradi poročnih praks v zgodnjem novem veku v določenih družbenih sku-

⁹ ZAL, LJU 489, Reg. I, fasc. 69, p. 421–424.

¹⁰ V mrliški knjigi župnije sv. Jakoba je 8. avgusta 1792 vpisana smrt petintridesetletne Marije Marn (Marin), ki je živela na hišni številki 173. Umrla je zaradi vodenice (NŠAL, Mrliška knjiga sv. Jakob, 1785–1808).

¹¹ Andrej Marn, najverjetneje sin Andreja Marna je umrl star dve leti leta 1800 zaradi vročičnih krčev (*Frais*). (NŠAL, Mrliška knjiga sv. Jakob, str. 102).

¹² Andrej Marn je imel tudi z drugo ženo Uršo oziroma Uršulo otroke. Njune poroke ni najti vpisane v poročnih knjigah župnij, ki so zajemale mesto: sv. Jakob, Marijinega oznanjenja in sv. Nikolaj. Le v poročni knjigi župnije Marijinega oznanjenja je vpisana poroka Andreja Marna iz Škofje Loke z Nežo (Agnes) Tavčar iz Postojne, ki pa sta januarja 1796 živela v Gradišču na številki 37 (Župnija Marijinega oznanjenja, poročna knjiga 1785–1800).

⁷ ZAL, LJU 489, Reg. I, fasc. 69, p. 398–402.

⁸ ZAL, LJU 489, Reg. I, fasc. 69, p. 392.

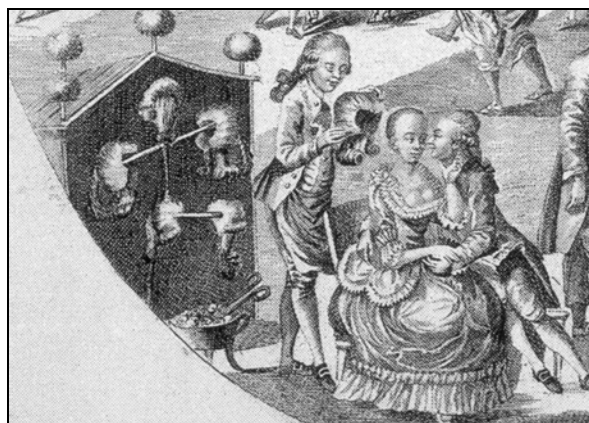
pinah¹³ ne prav redek pojav.¹⁴ To je sprožalo v družinah spremenjene odnose in poskuse izločanja dela potomcev iz družinskega jedra. Zgodovinarji so začeli o problemih takšnih družin razmišljati zlasti ob prebiranju različnih dnevniških zapiskov. Eno najbolj prodornih in hkrati vplivnih del o mladosti in mladostnikih, delo Ben Amosove citira dnevnik nekega vajenca, ki je zapisal, da mu je prav mačeha jasno pokazala, kaj pomeni imeti drugo mater.¹⁵ Splošno poznavanje lika Pepelke samo potrjuje v različnih tekstih zelo razširjeno negativno podobo mačeh¹⁶ in tudi konfliktnost odnosov med polsestrami in polbrati.

Ob tem dogodku se nam zastavlja vprašanje, kako je meščanska družina v kulturnem okolju provincialnega mesta dojemala prekrške mladih ljudi. Konflikt med Terezijo Marn in njenim očetom je bil osredotočen na vprašanje, do katere meje so bili vedenjski problemi mladostnikov ob koncu 18. stoletja prepuščeni privatni sferi in v kakšnih okoliščinah se je v vedenje mladostnikov vključila mestna oblast s svojimi metodami socialnega nadzora in represije. Omenjeno vprašanje poraja druga vprašanja, zlasti vprašanja o položaju fizično doraslih otrok v hierarhiji mestne skupnosti in družinskega jedra, o njihovem vključevanju v družbo polnopravnih odraslih ljudi in o njihovi percepciji v kranjskem kulturnem okolju 18. stoletja. Zato bo posebna pozornost namenjena percepcijam omenjenega življenjskega obdobja v različnih sferah javnega življenja in percepcijam mladosti med sodobniki, četudi v ohranjenem gradivu kranjske provenience prevladuje perspektiva katoliških moralistov. Tako pridobljeni podatki lahko odgovorijo tudi na vprašanje, ali je v obdobju v življenju posameznika, ko je ta izgubil vse fizične značilnosti otroka in je vsaj telesno odrasel, še vedno obstajalo obdobje, v katerem je bila pomembna avtoriteta odraslih ljudi. Po-

dobe in percepcije tega življenjskega obdobja na eni strani in analiza družbenih odnosov na drugi strani bodo odgovorili tudi na vprašanje, ali lahko govorimo o mladosti kot o posebnem obdobju v življenju in ali je bilo to življenjsko obdobje še vedno povezano z določenimi oblikami vzgoje oziroma socialnega discipliniranja, kar naj bi pripomoglo k primerni socializaciji mladostnika.

Prehodi v mladostniško dobo

Marnova hči Terezija je bila ob aretaciji 23. aprila 1802 stara sedemnajst let. Bila je v življenjskem obdobju, ki bi ga moderni človek razglasil za dobo adolescence. Kaj pa v času na prehodu iz zgodnjenovoveške družbe v moderno? Če je bila v določenih družbenih oziroma kulturnih vlogah ter določenih pravnih razmerjih meja med otrokom in mladostnikom sicer jasno določena, je praviloma veliko težje mejo med "odraslim" sinom ali hčerjo določiti v veliko manj formalnih odnosih znotraj družine, zlasti v času, ko je odraščanje šele začela zamejevati splošna šolska obveznost. Iz okoliščin primera lahko trdimo, da je vstop otrok iz prvega zakona v mladostniško dobo zagotovo pospešil konflikt, ki je nastajal v družini. Zagotovo se je spremenil odnos staršev do svojih otrok, prav tako pa se je spremenilo tudi razmišljanje deklet, ki so med družbenimi normami in pričakovanji staršev same iskale svojo pot v življenju. Te pravice jim starši niso priznali in zato so odnosi med mladostniki in njihovimi straši pogosto zelo konfliktni. Njihov vpliv na vedenje otrok je zmanjšala šele poroka, ki je v meščanskem in plemiškem kulturnem okolju predstavljala tudi zgornjo mejo mladosti.¹⁷

Izsek bakroreza H. Löschenkobla: *Plačilo greha. V opozorilo drugim: prikrievanje sramote prisilne delavnice z izbiro lasulje.*

¹³ Različne demografske študije ugotavljajo, da je bilo porok vdovcev več kot porok vdov (Kondel, Lynch, Decline, str. 43). V župniji sv. Jakoba, ki je pokrivala del Ljubljane, so poroke vdovcev v letih med 1785 in 1805 povprečno predstavljale 35 procentov vseh porok, najvišji delež so dosegle leta 1797, ko so predstavljale kar 56% procentov vseh porok (NŠAL, Župnija sv. Jakoba, poročna knjiga, 1785–1816). V župniji sv. Nikolaja so poroke vdovcev med leti 1802 in 1808 predstavljale povprečno 25% porok, najvišji delež je bil leta 1806 kar 36%, najmanjši pa leta 1808 samo 4% (NŠAL, Župnija sv. Nikolaja, poročna knjiga, 1785–1813).

¹⁴ Različni aspekti, ki jih ugotavljajo določene študije, potrjujejo kompleksnost odnosov. Na področju Spodnje Avstrije so na prelomu iz 18. v 19. stoletje na leto dobili tri prošnje za spregled svaštva za poroko krušnega očeta ali matere s svojo pastorko ali pastorkom (Sauerer, Stiefmutter, Stiefsohne, str. 360).

¹⁵ Ben Amos, *Adolescence and Youth*, str. 48–54.

¹⁶ Golež Kavčič celo trdi: *Mačeha je v ljudski pesmi vedno hudobna, celo kruta in nečloveška, do pastorko ali pastorka ni bila v krvnem razmerju, kar pa je v ljudski skupnosti edino veljalo* (Golež Kavčič, Marjetka, Odsev pravnega položaja, str. 168, glej tudi str. 166–167).

¹⁷ Mitterauer na podlagi noše žensk in pojmov, ki so jih uporabljali za dekleta oziroma žene, meni, da je bila poroka najpomembnejši mejnik v življenju (Mitterauer, *History of youth*, str. 79).

Na eni strani je otrokovo odraščanje zaznamovala njegova sposobnost opravljanja vedno težjih fizičnih del, na drugi strani pa njegova sposobnost dojemanja družbe in samostojnost v sprejemanju odločitev. Prav zato je za razumevanje tega življenjskega obdobja pomembno tudi poznavanje formalnih mejnikov, ki so prinašali določeno avtonomijo posameznika. Zaradi palete okoliščin, ki so zaznamovali bodisi otrokovo samostojnost v razmišljanju, vzpostavljanju socialnih odnosov, ekonomskem¹⁸ in družbenem položaju, so bile tudi meje in mejniki različni. Četudi je odhod od doma, tik pred ali tik po fizični odraslosti, za otroka zagotovo pomenil določeno spremembo v življenjskih navadah, ta odhod ni pomenil osamosvojitve, saj so bili mladi kot vajenci ali služinčad podrejeni moralni avtoriteti delodajalca. V novem odnosu sta hišni gospodar in gospodinja, ki sta poslu dala delo, postala avtoriteta, ki je bila do določene meje podobna avtoriteti staršev. Razlika je bila le v poslovnem odnosu, ki je temeljil na plačilu in ki je poslu omogočal, da so on ali njegovi starši od gospodarja zahtevali dogovorjeno plačilo. Starostna meja, ki je zaznamovala dobo adolescence, je bila odvisna tudi od spola otroka. Zlasti za fante iz nekaterih družbenih skupin, predvsem mestnih, je bil vstop v šolo ali vajeništvo zagotovo eden od mejnikov, ki je postavljala prvo mejo med otroštvom in mladostjo. Vstop v šolo se je po uveljavitvi splošne šolske obveznosti ustalil pri starosti šestih let, odhod med vajence pa v čas okoli trinajstega ali štirinajstega leta. V slovenskem prostoru je ta meja zajela predvsem fante, čeprav je treba dodati, da v evropskem kontekstu vajeništvo ni bilo izključno moški način urjenja.¹⁹ Za večino družbenih skupin in družbenih slojev pa so bili, vsaj do splošnega razširjanja splošne šolske obveznosti,²⁰ pomembni mejniki, ki jih je postavljala Cerkev. Najpomembnejša mejnika v otroštvu sta bila prvo obhajilo in birma. Prav slednja je v delu Evrope predstavljala tudi mejnik med različnimi načini služenja, načini obnašanja in dovoljenju za vstop v določene javne prostore.²¹ Oba religiozna mejnika sta bila povezana z mejniki, ki so določali, v kakšni starosti je otrok pridobil sposobnosti razmišljanja. To mejo so tako pedagogi kot katoliški misleci postavili na čas okoli sedmega leta: *"Do sedmega leta ne moremo z otroki drugače ravnati kot z mladimi živalcami, ki se učijo s pomočjo navad. Ko pa se pri otroku tako kot lepa jutranja rdečica, prebudi razum kar se navadno zgodi okoli sedmega leta, tedaj moramo*

pri otroci uporabiti svežo in popolnoma drugačno vzgojo."²² Citirano trditev je jezuitski pisec v zbirki poučnih pridig staršem povzel po Plutarhu. Tudi starostne skupine v smernicah za popis leta 1754²³ so določili na podlagi omenjenih religioznih mejnikov. Prav čas podelitve birm, je bil akt, s katerim je katoliška cerkev otroku priznala sposobnost lastnega razmišljanja. Z uveljavljanjem splošne šolske obveznosti se je leta 1765 kot doba šolske obveznosti za predilske šole pojavila starostna skupina med 7 in 15 letom, olajšave za obisk šoloobveznih otrok na podeželju pa so po izdaji patenta o splošni šolski obveznosti iz leta 1774 veljale za otoke med devetimi in trinajstim letom, ko se je najverjetneje zaključila splošna šolska obveznost.²⁴ V tej starostni skupini naj bi namreč starši svoje otroke bolj potrebovali pri delu.

V revnih družinah na podeželju in v mestnih so bile starostne meje, ki so zaznamovale odhod od doma zgodnejše. Od doma so oddajali že manjše otroke,²⁵ da so se tako vsaj za nekaj časa znebili lačnih ust. Ti otroci še niso fizično odrasli in tudi še niso bili sposobni opravljati večine kmečkih del.²⁶ Zaradi ekonomskih omejitev večjega dela kmečkega prebivalstva se pogosto kot čas odhoda od doma pojavlja starostna meja štirinajstih let, ki je veljala za čas, ko je otrok v biološkem smislu odrasel, torej ko je bil sposoben opravljati večino fizičnih del, ki so jih delodajalci pričakovali od hlapcev in dekel. Mitterauer okoliščino, da so družine opustile del najetih poslov, razlaga s tem, da so zrasli lastni otroci. Zato postavlja mejo fizične oziroma delovne odraslosti na leto ali dve mlajše otroke, na čas okoli 12 in 13 leta.²⁷ Zlasti se starost štirinajstih let, ki jo Mitterauer postavlja kot ključno za odhod med vajence,²⁸ pojavlja v sodnih protokolih sojenj mlajšim prestopnikom (zlasti starih od dvajset do trideset let).²⁹ V ljudski tradiciji obdobje prehoda iz otroštva v mladost najbolj tragično simbolizira lik in živ-

22 Ott, *Hobe Schul*, str. 234.

23 V popisu prebivalcev župnij ljubljanske škofije in stiškega arhidiaconata goriške škofije so morali duhovniki otroke do sedmega leta starosti popisati kot eno skupino. V vrhniški župniji pa so otroke razdelili v skupine: otroci, otroci po prvem obhajilu in otroci po birmi. Izjema je popis iz Sentjerneja, kjer je popisovalec vse otroke do 15 leta združil v eno skupino (Valencič, *Popis*, str. 31–32).

24 Schmidt, *Zgodovina šolstva*, str. 157 in 180.

25 Makarovič, *Kmečki posli*, str. 435–436.

26 Mitterauer je s študijami statusov animarum dokazal, da je malo kmečkih otrok odšlo od doma pred dopolnitvijo desetega leta, poleg socialnega izvora pa so bile pomembne tudi ekonomske okoliščine (Dür, *Mägde*, str. 29, Mitterauer, *History of youth*, str. 90–91 in Mitterauer, *Lebensformen*, str. 315–338). Sestavljevec seznama prebivalcev Ormoža je leta 1724 in 1725 iz popisa izpustil precej otrok, kot mejo pa je postavil starost dvanajst oziroma trinajstih let (Golec, *Ormož*, str. 38 in 44–45).

27 Mitterauer, *History of youth*, str. 68.

28 Prav tam, str. 69.

29 Prim.: Čeč, *Revni, beraci in hudodelci*.

18 Za 19. stoletje M. Makarovič ugotavlja, da so posli praviloma izhajali iz podkmečkega sloja prebivalstva (Makarovič, *Kmečki posli*, str. 435–436).

19 Mitterauer, *History of youth*, str. 71–72.

20 Schmidt, *Zgodovina šolstva*, str. 251–257, kjer citira tudi dokument, v katerem trdi, da so imeli otroci iz boljših družin privatno šolo.

21 Mitterauer, *History of youth*, str. 52–55.

ljenjska usoda desetega brata ali desetnice,³⁰ ki je med drugim tudi prisposoda prehoda mladega prebivalstva v nov način življenja – služenje. Odhod od doma pri tej starosti je hkrati predstavljal tudi začetek izgrajevanja novih socialnih mrež, ki so se zaključile s poroko ali z odločitvijo za trajno služenje (t. i. *life-long servants*) vse svoje delovno aktivno življenje.³¹ Odhod od doma še zdaleč ni pomenil tudi sprejetja večje družbene odgovornosti in moči, saj je omenjeno obdobje in najbolj pogosta zaposlitev – kot služinčad veljalo za nezaupanja vredno in do določene meje celo nevarno družbenemu redu. Čas vstopa med posle je bil veliko manj omenjen na določeno starost, saj različne študije dokazujejo bodisi zgodnji vstop v službo deklet, torej še pred fizično odraslostjo ali pa šele v času okoli 20 leta v družinah, ki so potrebovale več dodatne delovne sile. V popisu v Kranju iz leta 1754 ni bilo nobeno deklet označeno kot dekla, če je bilo mlajše kot 13 let. Nekatere mlajše deklice se sicer že pojavljajo v tujih družinah, a so vedno označene kot pastirice in pestunje. Pri tem je treba opozoriti, da pri obeh poklicih ni šlo za delo, ki bi bilo omejeno zgolj na določeno starostno obdobje. Prej bi lahko trdili, da je bilo delo opredeljeno kot lažje in namenjeno tistemu delu populacije, ki je bil zaradi psihičnih ali fizičnih ovir nesposoben opravljati bolj kompleksna opravila.

Med najmlajšimi, ki so bili primorani poskrbeti za svoje preživetje in tako do določene meje odrasti, so bili še eni predstavniki revščine: sirote in najdenčki. Patenti, ki so sredi 18. stoletja spremljali ustanovitve sirotišnic na Kranjskem, socialne ustanove namenjene oskrbi sirot, so sicer predvidevali, da bi sirote v času bivanja v tej karitativni ustanovi naučili vseh potrebnih veščin (zlasti religioznih) in znanj, da bi lahko deklice, brez da bi določili natančno starost oddali kot deklet in fante kot vajence. Za najboljše fante so celo predvideli, da bi jim omogočili šolanje.³² Ker je bila umrljivost otrok v sirotišnicah velika in tudi zaradi ostrih kritik kame-

ralistov so v drugi polovici 18. stoletja začeli spodbujati novo obliko socialne oskrbe – rejništvo. Doba samostojnega preživljanja najdenčkov, ki so bili oddani rejniškim, se je začela pri sedmem letu, ko je država zaključila s finančno podporo rejniškim staršem.³³ Pozneje so zaradi velike umrljivosti sirot in najdenčkov začeli spodbujati daljše obdobje plačanega rejništva.³⁴ V traktatu, ki je izšel ob dvigu vzdrževalnih premij leta 1804, so višino podpore razdelili v tri razrede glede na starost otrok. Menili so, da so imeli rejniki z otroci do prvega leta starosti največ stroškov in zato so jim pripadale najvišje premije, srednja premija se je končala z dopolnjenim otrokovim osmim letom.³⁵ Mejo telesne odraslosti, ki je hkrati pomenila konec podpore rejniškim staršem, so postavili na dopolnjeno dvanajsto leto in jo utemeljili takole: "Po dvanajstem letu se ne plačuje nobenih prispevkov več, ker je mogoče **otroke uporabljati za delo in za zaslužek**."³⁶ Če so vzeli rejniški starši iz sirotišnice ali najdenišnice fanta, da bi tako svojega sina obvarovali pred rekrutacijo, potem so ga bili do iste starosti obvezani brezplačno vzdrževati.³⁷ Isti patent je dovoljeval tudi, da lahko rejniki obdržijo pastorko kot delovno silo do dopolnjenega dvaindvajsetega leta, torej skoraj do njihove polnoletnosti v civilnopravnih zadevah.

Tudi v čisto formalnih odnosih starostne meje niso bile vedno natančno določene. V kazenskem pravu se je od kazenskega reda Karla V. – Karoline kot meja, kjer je v smislu teže zločina dejanje otroka zamenjalo dejanje odraslega človeka s potencialno zločinsko naravo, uveljavila starost štirinajstih let, vendar le pri primerih tatvin.³⁸ V drugih primerih se je lahko sodnik skliceval na nedoločeno mladost (*jugent*) storilca, a ta ni bila posebej opredeljena.³⁹ Starostna meja štirinajstih let se je prenesla tudi v poznejše kazenske zakonike. Izjema je bil le kazenski red iz leta 1787, kjer je meja postavljena na starost dvanajstih let, tako za verodostojnost prič⁴⁰

³⁰ Četudi vedno prikazan kot nekaj magičnega in kot žrtev, ki jo je družina dolžna dati.

³¹ Dürr, *Die Migration*, str. 117. Brez navajanja procentov tudi: Kent, *Ubiquitous but invisible*, str. 112 in Krassmaul, *Servants in Husbandry*, str. 79.

³² V novici ob ustanovitvi ljubljanske sirotišnice je bilo zapisano, da bo skrb za vzgojo deklic namenjena zlasti naslednjim večnam: da se bodo naučile nemško brati in pisati, šivati, plesti in presti, obvladale pa bodo tudi druga potrebna ženska dela, o katerih jih bodo dobro poučili. Vse veščine bodo obvladale z namenom, da bodo lahko gospodstvu, meščanom in drugim prebivalcem dežele nudile koristne službe. V kratkem pregledu delovanja, ki ga je leta 1864 objavil Kozina, izvemo tudi, da so v ustanovo sprejemali otroke stare najmanj šest let in so jih obdržali do največ 16 leta, ko so jih morali oddati v uk (*Nachricht*, 1758 in Kozina, *Geschichte des Weisenhaus-Fondes*, str. 88).

³³ Z osmim letom bi se prenehala tudi rejniška doba najdenčka, ki so ga iz postojnskega okrožja hoteli oddati v ljubljansko najdenišnico (*ZAL*, LJU 20, šk. 1, s. 5). Podobno je veljalo tudi za vojaške otroke, katerih oskrba se je prav tako končala z osmim letom, pozneje pa so rejniški starši dobili samo še prispevek za obleko otroka. Prav tako je naslednji člen določal, da jih glede na starost in telesno moč uporabljajo kot posle (*Gesetze*, str. 271). Pupilarni red je določal mejo 24 let (*Gesetze*, str. 343 in 344).

³⁴ Prim.: Feldbauer, *Kinderehend*.

³⁵ ARS, AS 14, fasc. 309, 31. 6. 1804.

³⁶ Prav tam.

³⁷ V Kranju je popisovalec v status "deklet" uvrstil samo eno deklet, ki je bilo mlajše od 13 let (Svetina, *Prebivalci Kranja*, str. 274). Kot "pestunjo" je označil že deklico staro osem, deset in dvanajst let (Svetina, *Prebivalci Kranja*, str. 275–276, 278), podobno poudari tudi Štuhec (Štuhec, *Družina v Kranju*, str. 288).

³⁸ *Constitutio criminalis Carolina* (CCC), art. 164.

³⁹ CCC, art. 175 in 179.

⁴⁰ KGO, art. 124, popolnoma nesposobne, dvajset let art 125.

kot za sposobnost preišljenega (naklepne) dejanja, kar je bil osnovni pogoj, da se je neko dejanje uvrstilo med zločine.⁴¹ V kazenskem zakonu iz leta 1803 se med zločine ni uvrščalo deviantno dejanje otrok do starosti 14 let,⁴² starostno mejo so namreč člani pravosodne komisije pri najvišjem pravosodnem organu za določene zločine uskladili s starostnimi mejami določenimi v občem državljskem zakoniku.⁴³ Pri mladostniku se je upoštevala zmanjšana kazenska odgovornost, kar je pomenilo tudi milejšo kazen. Določene omejitve v materialnem pravu so bile povezane še s fizičnim razvojem mladostnikov,⁴⁴ saj so najhujšo in samo moškim namenjeno telesno kaznjo, kazen tepeža s palico, seveda po predhodnem zdravniškem potrdilu, izrekli šele po dopolnitvi 18. leta,⁴⁵ kar lahko deloma pripišemo poznejši fizični doraslosti v preteklih stoletjih.

Zelo pomembno področje določanja starostnih mej so v drugi polovici 18. stoletja pomenile potrebe po vojaki in konskripcije, ki so jih uvedli za celotno monarhijo z namenom nadzorovanja moške populacije. Za vojsko sposobne mladeniče so v konskripcijah poimensko in natančno evidentirali od 13 leta dalje, ko so jih uvrstili v posebno skupino. Kljub

Izsek bakroreza H. Löschenkohla, 1782: Plačilo greha.

41 *Gesetz über Verbrechen*, art. 5.

42 *Gesetzbuch*, 1803, art. 2.

43 Kot posebne zaščite so bili deležni tisti, ki so imeli v civilnopravnih poslih "pomanjkanje let": med otroke so prištevali otroke do sedmega leta starosti, med sedmim in štirinajstim letom med "nedoletne" (*Unmündig*) in od petnajstega do končanega štiriindvajsetega kot mladoletne (*Minorjährige*), skupaj s polnoletnostjo naj bi predstavljali štiri glavna življenjska obdobja v zakonodaji (Zeiller, *Commentar*, str. 115 in 116). Iste starostne skupine so se uveljavile za zločin umora (glej: Hoegel, *Geschichte*, str. 231).

44 V srednjem veku se je odraslost oziroma polnoletnost enačila z vojaško dolžnostjo mladeniča, v 19. stoletju pa se je vojaška sposobnost uskladila še z vilnilno pravico (Mitterauer, *History of youth*, str. 63).

45 *Gesetzbuch*, 1803, art. 20.

temu, da so bili za rekrutacijo in vojaško vzgojo⁴⁶ primerni šele po dvajsetem letu. Ko je državni vrh v resoluciji leta 1755 določal število rekrutov po posameznih deželah, je njihovo število določil na podlagi števila moških v starostni skupini od 20 do 50 let.⁴⁷ Še za fante, ki so bili stari manj kot 17 let, pri popisu ni bilo potrebno navesti točne starosti.⁴⁸ V nasprotju s popisovalci praksa ljubljanske policije ob koncu 18. stoletja pokaže, da so bili policijski čuvaji kot del mestnega policijskega nadzorstva in hkrati tudi konskripcijskega nadzorstva pozorni tudi na fante, vse od starosti 15 ali 16 let.⁴⁹

Tudi na polju družbene in ekonomske odgovornosti mladostnikov je bila meja jasno in natančno določena v pupilarni zakonodaji. Problem mladoletnih sirot – dedičev premoženja je seveda zelo intenzivno zaposloval plemiško in meščansko kulturno okolje in okolje kmečkih posestnikov. Osirotel otrok premoženja staršev ni mogel prevzeti pred štiriindvajsetim letom, podobne so bile tudi omejitve pri sklepanju porok: s privolitvijo staršev so bile poroke mogoče po dvajsetem letu moškega, saj je bil tisti, ki je prevzel družbeno in pravno odgovornost v novem družinskem in gospodarskem jedru. Pri sklepanju zakonskih zvez zato starost dekleta ni bila tako pomembna kot starost moškega.⁵⁰ Tudi v procesnem pravu se je pričanje prič upoštevalo kot dokaz šele po dopolnjenem štiriindvajsetem letu.

Percepcije mladosti

Marnova hči Terezija je bila v življenjskem obdobju, ki bi ga moderni človek razglasil za dobo adolescence. Danes bi trditev enega od prvih raziskovalcev življenjskega obdobja mladosti⁵¹ Roberta Gillsa,⁵² da je šele doba po francoski revoluciji iznašla obdobje adolescence in da se je prej otroštvo skozi nejasne meje zlilo z odraslostjo, označili kot pretirano,⁵³ a bi vendarle prikimali tudi kritikam

46 Z vprašanjem konskripcij se je v našem prostoru ukvarjalo že več avtorjev, med njimi V. Valenčič (Valenčič, *Prebivalstvo*). Zadnji prispevek, v katerem so navedene tudi starostne skupine fantov, ki so jih morali popisovalci navesti v popisne pole vojaških konskripcij, so bile do tridesetega leta naslednje: 1–13, 13–17, nad 17 (Kalc, *Tržaški teritorij*, str. 2–29).

47 Tanter, *Ordnung*, str. 41.

48 Prav tam, str. 151.

49 Čeč, *Revni, berači in kriminalci*, str. 167–170.

50 *Gesetze*, str. 343 in 344.

51 V mednarodni historiografiji velja, da je tematika otroštva, ki je relativno pozno prišla v repertoar historiografskega zanimanja, spodbudila zavidanja vredno množico študij. V zadnjem desetletju spada med najbolj pregledno delo: King, *Concepts of Childhood*, str. 371–407.

52 Prim. Gillis, *Mladina in zgodovina*.

53 Ena najbolj gorečih kritikark omenjenega koncepta ostaja Linda Pollock, ki je že leta 1988 z analizo številnih srednjeveških in zgodnjenovoveških avtorjev ostro kritizirala P. Ariesovo trditev, da pred 17. stoletjem ni obstajal koncept otroka in zatrdila, da je bila Ariesova analiza ikonografskega

psihoanalitikov, ki opozarjajo, da ne moremo enačiti zgodnjenovoveškega pojma mladost z modernim pojmom adolescence. Gillis se je namreč prišteval v tisti del sociologov, ki so mejo med mladostjo in odraslostjo postavili na čas, ko se je posameznik začel preživljati sam. Drugi del avtorjev upravičeno trdi, da sta tudi zgodnjenovoveška pojma v angleškem jeziku "youth" in v nemškem "Junge" do določene mere ustrezala moderni percepciji adolescenta, a z zadržkom, da sta oba termina zajela celotno obdobje mladosti kot dela življenjskega cikla,⁵⁴ v katerem so se mladi ljudje usposobili za prevzem vlog odraslih ljudi. Če analiziramo, v kakšnih kontekstih goriški škof Karel Attems uporablja besedo hlapec in dekla, potem ugotovimo, da omenjeni pojem uporablja v tistih pridigah, v katerih izpostavlja vzgojno vlogo in avtoriteto gospodarja in je povezana zlasti z mladimi hlapci in deklami.⁵⁵ Za vzgojo mladih ljudi so v različnih delih Evrope izhajali priročniki, ki so mlademu človeku nudili tako napotke o primernem obnašanju in obleki, kot o poslu, vzdrževanju posesti, odnosu do poslov in finančnih vprašanj.⁵⁶ Edina študija, ki je opozorila na obstoj priročnikov za vzgojo otrok in mladostnikov na Slovenskem, je članek M. Štuhca o priročniku staršem in njihovim otrokom, ki je nastal v 17. stoletju v tipični zgodnjenovoveški maniri kot prispevka zrcala.⁵⁷ Priročniki iz tega časa, ki so se ohranili v slovenskem prostoru, so bili tudi v primeru, ko je bil pisec iz vrst meščanstva, pod vplivom teološko-moralnih razmišljanj jezuitskih piscev. Bolj opazna je razlika v vrsti. Po nastanku starejši je pisan v obliki učbenika, mlajši (iz začetka 18. stoletja) jezuitski priročnik pa je napisan v obliki pridig

namenjenih poduku staršem. Oba priročnika se posebej ukvarjata tudi z mladimi ljudmi.

Četudi se je vzgoja otrok različnih družbenih skupin razlikovala in se je ravnala po njihovih družbenih vlogah, je bilo razumevanje posameznih življenjskih obdobij bolj univerzalno. Prav zato je percepcija življenjskih obdobij pri obeh avtorjih, ki sta bila zagotovo na voljo kranjskim bralcem, zelo podobna splošno uveljavljenim obdobjem. Njuna delitev se ni razlikovala od tujih avtorjev, ki so v zgodnjem novem veku sledili srednjeveškemu zgledom.⁵⁸ Oba pisca sta mladost pojmovala kot posebno obdobje v življenju. Pri delitvi življenjskega cikla na posamezna obdobja je bil kranjski pisec priročnika za vzgojo plemiških otrok, Adam Sebastian Siezenheim veliko bolj slikovit kot pisec drugega ohranjenega priročnika. Napotke za vzgojo je pripravil za predstavnike obeh spolov, vendarle pa je večino pozornosti namenil vzgoji mladih plemičev. Življenje sestavlja več etap, se je kranjski uradnik v renesančni maniri skliceval na različne antične in zgodnesrednjeveške avtorje. Da bi bralec razumel, kaj hoče z omenjeno trditvijo povedati in kakšen princip je izbral pri predstavitvi svojih napotkov, se je odločil, da je predstavil definicije posameznih etap življenja po enajsti knjigi Etimologij Izidorja iz Sevilje. Izbira je posebej pomenljiva, saj je omenjeni pisec posebej natančno razdelil tisti del življenjskega cikla, ko je otrok odraščal in ko je začel prevzemati nove družbene vloge. Etape v življenju posameznika, motiv, ki je bil prav tako zelo priljubljen tudi pri renesančnih avtorjih, je razdelil na šest obdobij: *Infantia* ali otroštva, ki je zajemal čas od rojstva do sedmega leta, *Pueritia* ali "fantovstvo", ki je obsegal čas od sedmega do štirinajstega leta, *Adolescentia* ali "odraščajoča mladost" (med petnajstim in osemindvajsetim letom), *Iuventus* ali "zadnja mladost", ko je človek pri najboljših močeh in uživa največji družbeni ugled in se razteza nekako do petdesetega leta, sledi peto življenjsko obdobje ali *Gravitas*, torej čas, ko začenjajo pojemat življenjske moči in traja približno do sedemdesetega leta in zadnje obdobje ali *senectus*.⁵⁹ Siezenheim se je navkljub primerom, ki jih je predstavil bralcem, raje odločil za delitev življenja na manj obdobij, posebej pa se mu je didaktično smiselna zdel primerjava z letnimi časi, pri čemer sta prispevki pomladi in poletja simbolizirali otroštvo in mladost.⁶⁰

Zgodovinopisje zadnjih dvajsetih let je tudi na podlagi podobnih priročnikov, kot smo jih za Kranjsko pravkar predstavili, že dodobra uveljavilo trditev, da je bilo obdobje mladosti dodobra ume-

materiala preozka, da bi odgovorila na kompleksnost kulturnih in družbenih razmerij. Glavna polja raziskav, ki jih izpostavlja in ki dokazujejo diametralno nasproten odnos med starši in otroci, so skrb za otroka po porodu in vprašanje telesnega kaznovanja otrok (prim.: Pollock, *Forgotten Children*).

54 Npr.: Mitterauer, Sieder, *Von Patriarchat*, Ben Amos, *Youth and adolescence*, Gillis, *Mladina in zgodovina*.

55 "Očetje in matere, skrbite za svoje otroke, da bodo lepo ravnali v strahu božjem. Gospodarji in gospodinje varujte dobro vaše služabnike, da se bodo potrudili služiti bolje kot vam večnemu nebeškemu Gospodu (...). Glejte, da bodo prav držani zapovedani prazniki, da ne bo v vaših krajih videti hudobnega pohujšanja, nevarnih tovarištev," (Attems, *Slovenske pridige*, str. 139). "Gospodarji in gospodinje pazite na vaše hlapce in dekle (...), pazite, da ne bodo prišli v slabo priložnost, da ne bo ponoči na paši, v mlinu ta mladost zapeljana, da deklice in fanti ne bodo prekletih grehov doprinašali kot neumna živina živeli (Attems, *Slovenske pridige*, str. 75). Nagrada za moralno zgledno življenje faranov pa so milosti, potrpežljivosti, veselje, sreča, zdravje in dobro leto, na onem pa nebeško zveličanje (prav tam.)"

56 Priročnik za vzgojo plemičev izpod peresa kranjskega stanovskega Siezenheima je predstavil že M. Štuhc (Štuhc, *Kranjska suita*, 1–9). Več o priročnikih za plemiške in meščanske otroke glej: Mitterauer, *History of youth*, str. 32.

57 Prim.: Watson, *Praise of the folly*, str. 333–353.

58 Prim.: Griffiths, *Youth and authority*, str. 19–21.

59 Sietzenheimb, *Zucht-Spiegel*, str. 23–25. (V navedbi dela navajam arhaično obliko priimka, ki se nahaja v bazi knjig.)

60 Prav tam, str. 26.

ščeno v zavest zgodnjenovoveškega človeka in da so civilne in verske oblasti do te socialne skupine vodile posebno politiko.⁶¹ Tako kot je bila v dveh priročnikih za vzgojo mladost dojeta kot težko obdobje, je bilo tudi v zgodnjem novem veku, oziroma v zenitu tega na Kranjskem razmišljanje podobno, kar kažejo tudi dejanja Andreja Marna kot pripadnika meščanskega kulturnega okolja in izjave iz zadnjega dela zaslišanja najmlajše Marnove hčere Ane, ki pravzaprav odražajo razumevanje obdobja v meščanskem okolju. Tudi Ana se je namreč za svoja dejanja opravičevala z mladostno nepremišljeno-stjo.⁶² Marnovo razumevanje posameznih življenjskih obdobij je samo potrdilo obnašanje njegovih hčera in globok konflikt, ki je pri tem nastajal. Ko so nesoglasja dosegla vrhunec, jih je bil primoran predati ljubljanski policijski direkciji. Prav tako je bil prepričan, da so njegovi problemi razrahljane starševske avtoritete rešljivi. Kot izhod v sili je videl mestne represivne organe. Tudi njegov skoraj dobro stoletje in pol starejši predhodnik Siezenheim, hkrati uslužbenec deželnih stanov je zastopal mnenje, da je mladost s stališča staršev zelo težavno obdobje, kar je nakazal že v podnaslovu drugega dela svojega priročnika: *"Deß adlichen Zucht-Spiegels anderer Theil. Begreiff in sich das hierauff folgende dem fruchtbaren Sommer vergleichende zunemmend und wachsende Jugend-Alter beydes Geschlechts"* in razloži: *"Wie diese edle Zeit Nutzbar anzuwenden auch was anbey ersprießlich zubeobachten vnd nothwendigst zuvermeyden seye."*⁶³ Že v naslovu da pisec staršem jasno vedeti, da je mladost obdobje, ki s seboj prinaša veliko pozitivnih učinkov, a tudi veliko težav. Njegove prispodobne so slikovite in zlasti vsem razumljive. Vzgojo deklet, s katero je začel del knjige o mladosti, je primerjal s pozornostjo, s katero je potrebno vzgajati vrtnice. Kljub temu, da je trud poplačan z enim izmed najlepših cvetov, je ta rastlina tudi nevarna in lahko vzgojitelja rani. Srž njegovih prispodob se je namreč nahajala v svarilu staršem, da morajo dekleta posebej dobro nadzorovati. S tem opozorilom je namreč zaključil tudi kratek uvod, v katerem se ni posebej ukvarjal s specifičnimi veščinami, ki naj bi jih osvojila meščanska dekleta.

V različnih traktatih se obdobje prehoda iz otroštva v odraslo dobo predstavlja enako težko za deklice in za dečke. V tem času so bili "odrašajoči otroci" bolj dojemljivi za posvetne užitke in "skušnjave". Mednje so sodile tako za vajence kot posle

Bakrorez iz knjige A. Siezenheima, *Zucht-Spiegel*.

prekomerno pijančevanje⁶⁴ in kockanje, za dekleta pa mamljivost lepotnih dodatkov in lepih oblek.⁶⁵ Prav razširjenim željam mladih po razkošnih oblekah je tudi Andrej Marn, tako kot nekaj desetletij pred njim teoretični teksti, pripisal krivdo za prekrške njegove hčere Terezije. Kritika razkošja mladih, ki so jo izrekli različni avtorji, je bila pragmatična. Pri obeh spolih bi lahko prekomerno pijančevanje ali prerazkošno oblačenje, torej prekomerno zapravljanje, vodilo k zadolževanju in tatvinam. Pasti takšnega načina življenja pa niso slikali samo mladim, za katere so trdili, da so za omenjena dejanja bolj dovzetni, podobno so pridigarji žugali tudi odraslim, da se ne bi nemara prepustili tovrstnim nemoralnim užitkom.⁶⁶

61 Na posebno politiko, ki je urejala omenjeno obdobje, opozarja zlasti Griffiths (*Griffiths, Youth and authority*).

62 ZAL, LJU 489, Reg. I, fasc. 69, p. 424.

63 Sietzenheim, *Zucht-Spiegel*, str. 125.

64 Prekomerno pijančevanje mladostnikov na porokah in krstih ter drugih kolektivnih dogodkih in javnih prostorih je izpostavil Peter Becker pri idealnem liku gospodinje kot vzgojiteljice zmernosti. Tam posebej graja navado, da *"je za korenjaka veljalo, da je le, če po pije pivo vino in žganje"* (prim: Becker, *Kmetam za potrebo*, str. 155).

65 Griffiths, *Youth and authority*, str. 90–92.

66 Prim.: Tlusty, *Baccus and civic order*.

Zaradi svoje vloge, družbenega nadzora in socializacije pred prevzemom dolžnosti polnopravnih članov družbe so bili predstavniki tega življenjskega obdobja tudi pri moralnih avtoritetah obravnavani kot poseben "stan".⁶⁷ Posebej intenzivno so ga v smislu socializacije nagovarjali krščanski pridigarji. Napotke različnim družbenim skupinam najbolj jasno izrazijo pridige na novoletni dan, ki jih je najti v vseh zbirkah slovenskih pridigarjev, ter pridige škofov ob pastoralnih vizitacijah, ki so imele posebej izpostavljene moralne vrednote. Tem vrednotam so ustrezali tudi posebni vedenjski vzorci. Zaradi ostalih stanov, ki jih nagovarja pridigar in ki vsi po vrsti predstavljajo odrasle ljudi (poročene, vdove in vdovce, dninarje in delavce), lahko sklepamo, da so v percepciji publike, ki jo je nagovarjal, mladi po svojih fizičnih značilnostih in sposobnosti razumevanja povedanega že vstopali v svet odraslih. S poudarjanjem vedenjskih navad mladih in moralnih svaril, s katerimi so se nanje neposredno obračali, so pridigarji opozarjali na željo mladih po osamosvojitvi, ki se je pokazala tudi v specifičnih oblikah vedenja. Pridigarji so retorično taktično izpostavili tisto, ki je najbolj vplivalo na medsebojne odnose. Izrazilo se je kot neposlušnost do svojih staršev. Kljub temu so delili splošno mnenje družbe, da še ni čas za njihovo popolno osamosvojitve, saj so njihova dejanja nepremišljena in je nujno, da sledijo nasvetom staršev oziroma delodajalcev, torej da bi se morali podrežati avtoriteti drugih. Podobno opominja "ta prvi stan teh ljudi: *Iuventutem, to mladust, tu je te klapčice inu dekelce*", ljubljanski pridigar Rogerij: "Vener leta stan aku si lih vreden je časti inu hvale; vender pravim: ta je ene subsene navarnoste. (...) Soseba inu bližina tem padcam je ta Maldust, ki ta sa volo žganja teh hudeh žel mnogateri hudobiji se vnema. Skusi katero pade u mnogokatero škodo inu nevarnost".⁶⁸ Opozorila njegovega na Kranjskem precej popularnega predhodnika Janeza Svetokriškega so bila še nekoliko bolj neposredna in prirejena vsakršnim ušesom, saj so bili primeri blizu vsakdanu gospodinjstva katerekoli družbene skupine. Mlade miške, ki niso poslušale nasvetov svoje matere, je prevarantska mačka s sladkimi besedami izvabila iz gnezda. Epilog zgodbe je pričakovan, saj je mačka pokazala svoj pravi karakter in miške vse po vrsti raztrgala. Neusmiljenim krempljem se je lahko izmaknila le tista miška, ki je stas in glas prevarantske mačke ni premamil. Ganjene poslušalce je sposobni pridigar vedno opomnil z naukom: "Tako se godi tem mladem, kadar n' hočejo svoje stariš bugat inu njih lepi nauk pošlušat."⁶⁹ In jim na koncu zabičal: "Poprej,

poprej imate premislit inu vaše stariši bugat, da ne bote slišali: *Kumaj je tebi, zakaj nejsi poprej premislil. Zdej je prepoznu mislit*."⁷⁰ Četudi je v ospredje njegovih moralnih eksemplov postavljena nezmožnost staršev, da vplivajo na nekatere odločitve svojih otrok in da ti počno neumnosti, je vendarle prav z opozarjanjem na napake mlade opominjal na zapoved, ki je nalagala otrokom in zlasti mladim spoštovanje starševske avtoritete. Zlasti se določena samostojnost mladih kaže v opisovanju slabih dejanj, retorični taktiki, s katero je čustveno predramil svoje poslušalce, da so postali bolj dovtetni za moralne nasvete. V njih nastopajo mladi fanti, saj ne prizna samostojnosti dekletom, saj so te po naravi šibke in podvržene nevarnostim moške družbe.

Vendarle je pridigarje še bolj kot odnosi med mladostniki in njihovimi starši ali socialno okolico zaposlovala morala te družbene skupine. Pater Rogerij jim je v baročni maniri malce drugače kot Svetokriški "zavoljo nih čistosti"⁷¹ podaril lilijo in jih kot več retorik glasno pobaral: "Odstopi klapčic od dekelc: *Odstopi Dekelca od klapčicou*" in v nekoliko pomirjujočem tonu zaključil: "Tnu to čistost bres madeža boste obderžali."⁷² Podobno je svaril tudi Karel Attems: "Mladičiči in deklice, ni li res, da povsod ta grdi svet želi in hoče vas zapeljati in k naglavnemu grehu pripraviti."⁷³ Prav moralno vedenje mladih, ki ga je v percepciji katoliških moralistov bistveno določalo njihovo spolno vedenje, je zaznamovalo prizadevanja krščanskih moralistov. Če je bila deviškost pri slovenskih pridigarjih izrecno poudarjena s sklicevanjem na patriste zlasti sv. Avguština in sv. Hieronima, je škof v pridigah podobne zahteve gradil na lastni moralni avtoriteti. Hieronim je priporočal hčeram tudi, da naj ostanejo doma in se ne udeležujejo romanj, Svetokriški pa je pobaral dekleta, da naj se vedejo kot piščeta, ki se skrijejo k koklji, da jih ne odnese jastreb. Z jastrebom pa je bila vpejana prisposoba moškega oziroma hudiča. Zahteve po spolni v zdržnosti se skozi novi vek ne spreminjajo. Tudi v več kot stoletju starejših poučnih pridigah nemškega jezuita Otta v njegovem priročniku za vzgojo mladih so nasveti podobni. Ta je staršem, bralcem svojega priročnika svetoval, da namenijo sobo svojim odraslim hčeram blizu svoje spalnice in da zaščitijo okna sobe z rešetkami, da ne bo nihče mogel oditi ali priti v hčerino sobo.⁷⁴

Tudi Terezijo Marn je oče obtožil nočnega postopanja in policijsko direkcijo zaprosil, da jo na njegovo željo po prenehanju zaporu kaznujejo še z nekaj udarci s palico, da bi primerna kazen hči za vedno odvrnila od podobnih razuzdanosti. S stališča verske morale je bil za hčerko posebej obremenjujoč

⁶⁷ Mladostnike so torej označili kot posebno skupino znotraj družbe (tudi krščanske) in priznavali njeno posebno družbeno vlogo.

⁶⁸ Rogerij, *Palmarium*, str. 4–5.

⁶⁹ Svetokriški, *Sacrum promptuarium*, str. 78.

⁷⁰ Prav tam.

⁷¹ Rogerij, *Palmarium*, str. 6.

⁷² Prav tam.

⁷³ Attems, *Slovenske pridige*, str. 157.

⁷⁴ Ott, *Hobe Schul*, str. 420–421.

nekajdnevni beg od hiše, ko je zlasti ponoči ostala brez nadzora odraslih. Prav takšno ravnanje je omadeževalo družbeni ugled meščanske hčere in dekleta, saj je ta v prvi vrsti slonel na njenem vedenju, ki je bilo povezano s spolno častjo. Njeno dejanje je bilo zlasti obremenjujoče za njene morebitne snubce, čeprav v ženitovanjskem "poslu" ne smemo podcenjevati njene dote. Po razumevanju na krščanski morali slonečih pravilih je prav nočno potepanje brez nadzora staršev ogrozilo dober ugled dekleta. Beg od doma je bil enako neprizanesljivo predstavljen tudi v poročilih policijske direkcije in v sodnem protokolu ter se kaže tudi v relativno hudi kazni, ki jo je Terezija Marn dobila po drugi aretaciji. Tudi v uradnih protokolih so vedenje Terezije Marn označili kot nočno postopanje. Kljub temu, da se v meščanski družini ni uveljavila tako stroga krščanska morala, kot so jo zahtevali pridigarji in so se pravila pogosto kršila, je bilo nočno postopanje tudi v tem primeru, ko je šlo za dekle bogatega meščana, enako hudo kaznovano kot v primerih deklet iz socialno deprivilegiranih skupin.

Vzgoja oziroma socializacija mladostnikov

Ko se je ime Terezije Maren 17. marca 1802 pojavilo v ohranjenem poročilu policijske direkcije, so uradniki zapisali, da je bilo dekle ponovno predano magistratu zaradi nemoralnega življenja in brezposelnosti. Zakaj se je Andrej Marn sploh odločil za javno razkritje problemov v družini in za takšno sodbo o svoji hčeri? Tudi ugledni član mestnega kulturnega okolja je bil, tako kot njegovi slavni predhodniki, mnenja, da je za njegove težave in način življenja njegove hčerke Terezije Maren kriva njena mladost (*Junge*) in da dekle kljub hudim očitkom nočnega postopanja ni zločinka, četudi jo je predal organom pregona. Očitno je potreboval le sredstvo, s katerim bi si povrnil starševsko avtoriteto, saj je bil do poroke svojih hčera ali odhoda v drugo gospodinjstvo prva avtoriteta, ki je morala nadzirati njihovo vedenje. Tako je moč razumeti njegova dejanja že v primeru konflikta s prvo hčerjo Jožefo in v edinem pisnem dokumentu, v katerem se je obračal na mestne uradnike.

Pred analizo načinov ponovnega vzpostavljanja starševske avtoritete najprej pogledajmo, kako se je razvijal konflikt med Terezijo Marn in njenim očetom. V uvodu prvega sklepa o kazni je Jožef Kokalj najprej poudaril, da je njegova kazen izrečena skladno s privolitvijo njenega očeta. To je hkrati pomenilo, da je oče plačal tudi stroške oskrbe svoje hčere v zaporu. Župan in mestni svetniki so Tereziji Marn naložili nekaj dni zapora in so jo bili pripravljene izpustiti, takoj ko bi pokazala, da se je pripravljena poboljšati. Tako kot vsakega drugega pripornika bi jo na prostost pospremila groznja po hujši kazni, če bi se ponovno znašla za rešetkami. V

kolikor po nekaj dnevih zapora ne bi kazala znakov, da se je pripravljena poboljšati, bi jo kaznovali še s telesno kaznijo, je še odločil mestni uradnik v funkciji razsodnika policijskih zločinov.⁷⁵ Omenjena notica policijske direkcije in hitri sklep primera s sklepom župana opozarjajo, da je bilo kaznovanje dekleta izjemno dejanje, saj se v postopku niso držali pravil kazensko procesnega prava. Iz notice policijske direkcije ni razvidno, kako se je dekle znašlo v njihovem zaporu. Vendarle pa omogoča omemba očetovega imena tako v poročilu kot v sklepu o kazni in njegovo ravnanje nekaj mesecev prej, domnevo, da je bil oče tisti, ki se je zavedal svoje nemoči pri socializaciji svojega otroka in ki je s tem, da je dekle prijavil policiji, samo izvrševal svoje starševske dolžnosti in ravnal v skladu z družbeno vlogo in mestom, ki ga je imel kot vinotoč in hotelir v ljubljanski družbi. Za razliko od kaznovanja mladih iz nižjih družbenih slojev je bil tisti, ki je priznal neprimerno obnašanje hčere in jo sam ovadil policijski direkciji ter plačal stroške oskrbe. S tem pa si je do določene meje tudi prilaščal pravico, da so odloča o načinu formalnega kaznovanja svojih otrok. To je pomenilo, da je pazil, da so organi pregona uporabili diskretne načine kaznovanja v tajnosti, namesto takrat še praviloma javne splošno preventivne manifestacije telesnega kaznovanja. Oče je namreč tudi formalno telesno kaznovanje dojemal kot najučinkovitejši način kaznovanja. K dobri podobi učinkovitosti mestnih kaznovanih sredstev je gotovo prispevalo tudi uspešno discipliniranje njegove prve hčere Jožefe, ki je zaradi neposlušnosti svojemu očetu prva preživela nekaj dni na policijski direkciji.⁷⁶

Terezija je, kot je pozneje povedala v drugem zaslišanju, na policijski direkciji ostala zaprta tri dni, nakar so jo izpustili. Pa ne za dolgo. Ko jo je mačeha verjetno devet dni po izpustitvi na prostost zalotila pred vrati očetove sobe, jo je takoj osumila kraje in jo znova prijavila policijski direkciji. Šele v prijavi policijske direkcije ob tej aretaciji, dvanajst dni po prvem sklepu, je oče organom pregona razkril vse hčerkinе prekrške. Šele po ponovnem begu od doma, ponočevanju in domnevem poskusu kraje, je oče priznal tudi, da pogrša nekaj kosov svoje garderobe in da je kraje utemeljeno osumljena njegova hčerka. To očetovo priznanje je bilo veliko težje kot prva prijava, saj je bil prepričan, kot je zapisal v pismu 25. maja 1802, da bo tistih nekaj dni zapora in telesna kazen, za katero je prosil že ob prvi aretaciji, rešilo njegove težave, spremenilo uporniško vedenje hčere in jo pripravilo do priznanja, kje so njegove pogršane obleke. Menil je, da se poskus obupanega očeta, da spremeni vedenje svoje hčerke, ni posrečil samo zato, ker je ob prvi

⁷⁵ ZAL, LJU 489, Reg. I, fasc. 69, p. 393.

⁷⁶ ZAL, LJU 489, Reg. I, fasc. 69, p. 392.

aretaciji niso kaznovali z bolj hudo kaznijo, ki bi delovala splošno preventivno in ki bi dekline opomnila, kakšno vedenje je primerno njenemu družbenemu položaju.⁷⁷

Ko se je namreč dekline vrnilo domov, samo nekajdnevna zaporna kazen ni dosegla grožnje, ki bi jo morala, in dekline se je še naprej obnašala tako kot prej, je opozarjal v pisnem protestu, ki ga je naslovil na mestne oblasti. Iz načina predstavljanja okoliščin konflikta lahko sklepamo, da se je oče bal, da bo ponovna prijava omadeževala družbeni ugled njegove hčere. Ob drugi aretaciji so dekline obravnavali kot povratnico in oče ni bil več sposoben nadzorovati poteka dogodkov, kar mu je uspelo še ob prvem zaprtju hčere. Kot dovolj ugleden član družbe, česar ni pozabil omeniti, je javno negodoval nad dejstvom, da ni imel vpliva na odločitev o formalnem kaznovanju svoje hčere in da o kaznovanju ni bil obveščen. Najprej je bil oče v odnosu do mestnih oblasti in njihovih ukrepov še spravljaliv. 24. aprila 1802 se je zglasil na magistratu, kjer je ustno zaprosil za izpustitev svoje hčere, češ, da je ne smejo obravnavati kot zločinko in da je mesec dni, ki ga je preživela v zaporu zagotovo učinkoval na njeno vedenje, da se bo vrnilo v pravilne smernice obnašanja in spoštovanja avtoritete.⁷⁸ Izgovoril se je na novo okoliščino, da je dekletu sredi leta našel delodajalko in k tej jo je poskusil čimprej napotiti. Ker prošnja ni naletela na odziv, ki si ga je želel, je čez slab mesec (25. maja) na magistrat naslovil prej omenjeno pisno in taktično sestavljeno kritiko, v kateri je z uporabo določenih besed ("zalosten" primer) dal jasno vedeti, da je ovadbo hčere obžaloval, saj so hči iz njemu povsem nerazumljivega vzroka zaprla v prisilno delavnico. Zopet se je izgovoril na službo, ki jo je našel svoji hčeri.

Izsek bakroreza H. Löschenkobla, 1782: Plačilo razuzdanosti – javno delo, v ozadju prisilna delavnica.

⁷⁷ ZAL, LJU 489, Reg. I, fasc. 69, p. 412.

⁷⁸ ZAL, LJU 489, Reg. I, fasc. 69, p. 407.

Prav zaprtje v prisilno delavnico je poleg bega od doma in pomanjkanja nadzora odraslih ob večdnevnem pohajkovanju najbolj ogrozilo ugled Terezije Marn. V njej so, kakor dokazujejo percepcije prisilne delavnice v drugih primerih,⁷⁹ "pristala" najbolj nemoralna dekleta. To potrjuje tudi očetov protest, v katerem je zapisal tudi, da je moral potlačiti svojo upravičeno bolečino, ki jo je doživel ob novici, da so njegovo hčerko oddali v prisilno delavnico in kljub odkritemu nasprotovanju tovrstni kazni plačal še vse stroške oskrbe svoje hčere, ki so pri tem nastali.⁸⁰ Očeta je motila še ena praksa ob takšnem načinu kaznovanja, saj je drugače v svojem protestu ne bi tako natančno opisal. Dekle so namreč po veljavni pravi ob sprejemu in ob odpustu iz prisilne delavnice čakali udarci po goli zadnjici, tako imenovani pozdrav. Razgaljeno telo dekleta je že zaradi občutka sramu, ki ga je dejanje povzročilo, pomenilo hudo kazen in je zagotovo nekoliko prizadelo čast dekleta. Očeta je motila še okoliščina, da bo kazen izvršil mladi sodni sluga.⁸¹

Nekoliko razočaran, ker prvi ustni prošnji po izpustu hčere niso takoj ugodili, je v drugi pisni prošnji na magistrat pritisnil tudi zaradi spora z oderuhinjo, s katero pa se očitno ni nikoli neposredno soočil in tako upal tudi, da bo dosegel izpustitev hčere. Odgovor na vprašanje, zakaj je svoj spor s posojevalko denarja prepustil magistratu, verjetno tiči v njenem položaju v mestni hierarhični ureditvi.⁸²

Zagotovo se del odgovora na vprašanje o vzrokih za razkritje družinskih problemov skriva v družbeni vlogi Andreja Marna. Vrline, ki jih je meščansko okolje pričakovalo od uglednih članov mestnega okolja, med katere se je prišteval Andrej Marn, je bila tudi vzgoja otrok. Da se je svoje dolžnosti zavedal, je dal jasno vedeti že v prvi povedi prošnje, ki jo je naslovil na magistrat. V njej je namreč poudaril, da je hčeri Tereziji nudil dobro vzgojo. Ta je bila staršem naložena že v stari zavezi (Knjiga pregovorov, 22:6). Odgovor, kdo od obeh staršev je bil bolj zadolžen za vzgojo deklet in koliko je nanje vplivala materina smrt, nam lahko da tudi vzgojna literatura zgodnjega novega veka. V nekaterih pregledih je sicer zaslediti nekoliko poenostavljeno sintezo o večji odgovornosti enega od staršev za vzgojo otrok v posameznih zgodovinskih obdobjih: če je dolžnost vzgoje v srednjem veku padla na ramena matere, naj bi breme v protestantskih okoljih na svoja pleča prevzel oče. Tega namreč nagovarjajo številni priročniki v obliki literature za hišne očete.

⁷⁹ Da je med posameznimi prostori zapiranja in represije obstajala velika razlika, glej: Čeč, *Revni, berači in kriminalci*, str. 105.

⁸⁰ ZAL, LJU 489, Reg. I, fasc. 69, p. 412.

⁸¹ Prav tam.

⁸² ZAL, LJU 489, Reg. I, fasc. 69, p. 412–413.

Lik hišnega očeta je bil hkrati tipični izraz patriarhalne ureditve družbe, ki je značilna za vsa krščanska kulturna okolja. Kot centralna figura vzgoje naj bi se oče ohranil do romantike.⁸³ Mater naj bi na panteon vzgojiteljice ponovno povzdignilo razsvetljenje. Zlasti se je vloga očeta kot hišnega gospodarja izpostavljala v priročnikih hišnim očetom nastalih v protestantskem okolju in ki zajemajo široko paleto najrazličnejših področij od odnosov s otroci do gospodarjenja. Že grob pregled zgodnjenovoveških katoliških avtorjev pokaže, da sta v priročnikih tako oče kot mati zadolžena za versko vzgojo svojih otrok. Kot osrednji lik vzgoje se v jezuitskih priročnikih pojavlja lik matere. Otroke in mladostnike je morala navajati k molitvi, nuditi jim je morala temelje verskega pouka in jih priučiti verskih navad. Siezenheim je v nasprotju s protestantskimi pisci zagovarjal prepričanje, da mora za primerno vedenje plemiških hčera poskrbeti mati, medtem ko je vzgojo manir plemiških mladeničev zadolžen njihov oče.⁸⁴ Čeprav je vloga ženske vzgoje v ljubljanski družini Marn prevzela mačeha, še preden so dekleta prišla v puberteto in je mogoče lažje vzpostavila avtoriteto, so konflikti v družini v času, ko so dekleta prestopila mejo mladosti, njeno vlogo zagotovo nekoliko zabrisali. Iz okoliščin omenjenega družinskega konflikta je tudi jasno, da je del vzgoje, zlasti kaznovanja, prevzel oče deklet.

Problem mladine se je, tako kot v primeru konflikta Andreja Marna s svojimi hčerami, kot v družbi na sploh, osredotočal na vprašanje avtoritete in socializacije. Njegovi odzivi na dejanja svojih hčera dokazujejo, da je bil oče prepričan, da se socializacija mladih deklet v njihovi starosti še ni zaključila. Ker je bila njegova avtoriteta, kljub strahu hčera pred njegovim kaznovanjem, razrahljana, se je obrnil na višjo avtoriteto in na njene načine kaznovanja. Pomemben element tovrstnega kaznovanja je bilo zastraševanje, saj naj bi strah pred ponovnim kaznovanjem zagotavljal bolj primerno vedenje. Iz njegove prošnje je razvidno, da se je zavedal, da se njegova hči nahaja v obdobju življenja, ki ima svoje zakonitosti in ki zahteva posebne vzgojne prijeme. Tako kot nekateri meščani, ki so na sodišču reševali spore s svojo služinčadjo,⁸⁵ je očitno zaupal mestnim represivnim ukrepom. Njegova ravnanja dokazujejo tudi, da je mladost dojemal kot čas, ko lahko mladega človeka s primerno ostro in hudo kaznijo vrnejo v okvire, ki jih je posamezniku določal socialni položaj. Pojem, s katerim je opozarjal na ta socialni položaj in kod obnašanja vezanega na druž-

beni položaj, je bila častnost⁸⁶ oziroma v sociološkem pojmovanju varovanje družbenega ugleda. V družbi na prehodu v 19. stoletje je družbeni ugled hčera še vedno vplival na ugled rodbine in posledično tudi vseh ostalih otrok. Poroka Jožefe Maren dokazuje tudi, da kratko formalno kaznovanje, ki je očetu povrnilo avtoriteto, ni prizadelo ugleda dekleta. Jožefa Maren se je še vedno poročila svojemu družbenemu stanu primerno.

Uvodoma predstavljeno ravnanje očeta neposlušne mladenke in odziv mestnih oblasti v tem primeru opozarja, da socializacija otrok ni bila prepuščena zgolj okolju družine ali gospodinjstva. Vzgoja otrok je namreč kot del skrbi za blaginjo družbe prestopila meje družinskega okolja in je spadala med zadolžitve komunalnih in državnih oblasti ter bila tako vključena v smernice "dobre policije". Sklep k kazni Jožefe Maren jasno kaže na politiko oblasti do te starostne skupine: dekletu so zagrozili, da jo bodo znova kaznovali, če bo neposlušna do svojih staršev in če bo zapustila službo.⁸⁷ Socialni nadzor skupnosti je bil legitimiziran tudi s strani katoliških moralistov, ki so se sklicevali na Aristotela in njegove besede, da je oblast tista, ki mora poskrbeti za smernice javnega reda (*Zucht*) in ki je hkrati zadolžena tudi za varovanje skupnega dobra.⁸⁸ V vlogi pomočnika starševski vzgoji je v zgodnjenovoveških traktatih in praksi nastopala tudi soseska, ki si je prilaščala tako funkcijo svetovalca kot izvajalca neformalne socialne kontrole.⁸⁹ Za tisti del mladostnikov, ki so odšli služiti ali se priučiti poklica v bolj oddaljena okolja, lahko upravičeno domnevamo, da je lokalna oblast nastopala kot vzgojna institucija in hkrati institucija socialnega discipliniranja. Tako ravnanje oblasti kot normirano vedenje poslov je bilo regulirano s pomočjo mestnih policijskih redov oziroma pozneje tudi posebnih poselskih redov. Četudi je mestna oblast prej in bolj pogosto posegala v razmere družin na dnu družbene lestvice in tistih, ki so že zapustili rojstno družinsko jedro, pa so se med mladostniki, ki jih je bilo potrebno nekoliko disciplinirati, včasih znašli tudi otroci veliko bolj premožnih staršev. Da je dojemanje mestnega kaznovalnega aparata kot pomočnika domače socializacije veliko bolj splošno kot je prostor mesta Ljubljane, potrjuje ugotovitev P. Spierenburga, enega najboljših poznavalcev kaznovalne politike v evropskem prostoru, nastala v povezavi z eno najbolj značilnih prevzgojnih ustanov zgodnjega novega veka – prisilno delavnico in delovno hišo. Omenjeni avtor poudarja, da je korek-

⁸³ Cunningham, *Children and childhood*, str. 64.

⁸⁴ Sietzenheimb, *Zucht-Spiegel*, str. 128–136.

⁸⁵ Štiridesetletni hlapec Martin Penko je v sporu z delodajalcem omenil tudi, da mu je ta grozil z zaporom, če bo ta še naprej neposlušen (ZAL, LJU 489, Reg. I, fasc. 67, p. 295–296).

⁸⁶ Andrej Maren je dal v svojo prošnjo sicer zapisati *Erbarkeit*. Verjetno gre za pomoto in je pisar nameraval zapisati *Ehrbarkeit*.

⁸⁷ ZAL, LJU 489, Reg. I, fasc. 69, p. 392.

⁸⁸ Prim.: Ott, *Hohe Schul*, str. 321.

⁸⁹ Prim.: Ott, *Hohe Schul*, str. 327–342.

cijska nota prisilnih delavnic kot sredstva reševanja propadle vzgoje v domačem okolju predvsem tipična za prostor rimsko-nemškega cesarstva. Svoje trditve podkrepi z ravnanjem hamburških mestnih oblasti v drugi polovici 17. stoletja. V pomembnem hanzeatskem mestu so zato, da bi ohranili izdatno finančno pomoč instituciji, ustanovili posebno institucijo za kaznjence. Tako so starejšo prisilno delavnico obvarovali onečaščenja, zaradi katerega meščanski starši vanjo ne bi več oddajali svojih neposlušnih otrok, mladostnikov in poslov. Strah pred izpadom glavnega vira dohodka, ki je pritekal iz žepov staršev, je celo povzročil, da so se mestne oblasti izmikale zapiranju kaznjencev v tovrstne ustanove.⁹⁰

Izsek bakroreza H. Löschenkobla, 1782: Plačilo razuzdanosti – prošnja za oprostitev.

Zadnje vprašanje, ki se zastavlja ob reševanju problemov z mladostniki, je bilo vprašanje o uporabi telesnih kazni in o njihovi učinkovitosti. V različnih kulturnih okoljih je bilo še vedno zelo razširjeno prepričanje, da je telesno kaznovanje nujno. V zgodnjenovoveški vzgojni literaturi je obveljalo mnenje, da je potrebno neposlušnega otroka kaznovati za njegovo trmoglavost, vendar pa ne brez premisleka in prehudo. Pri tem naj bi pazili na njegovo starost, spol, temperament in namene kaznovanja. Otroke so raje strašili kot topli. Zato so starši svojo avtoriteto raje gradili na občutku krivde in sramote.⁹¹ V zadnjem času raziskovalci vse pogostejše zagovarjajo trditev, da so straši praviloma ubrali srednjo pot: zahtevali so, da otroci spoštujejo njihovo avtoriteto in da so poslušni. Ko so nekoliko zrastle, pa da so bili do njihove avtoritete spoštljivi. Za svoje primerno vedenje so dobili določeno nagrado, neprimerno obnašanje pa je bilo najprej sankcionirano z odvzemom določenih ugodnosti.⁹² Jezuitski priročnik ohranjen na Kranjskem v predstavljenih primerih vzgoje popolnoma sledi takšnim smernicam vzgoje, hkrati pa opozarja tudi na zlorabe in neprimerne načine vzgoje.⁹³ A ko drugi vzgojni prijemi niso zalegli, je veljalo telesno kaznovanje oziroma strah pred njim kot sredstvo, ki je povrnilo porušeno avtoriteto. Nenazadnje so tudi vodilni pravni teoretiki še ob koncu 18. stoletja v živahnih debatah ob spremembah kazenskega zakonika zagovarjali prepričanje, da telesno kaznovanje (tudi odraslih!) v začetni fazi daje garancijo, da se človek lahko poboljša. Terezija Maren se je po kraji oblek in ponočevanju še vedno bala očetovega kaznovanja, saj je trdila, da so jo pred vrati njegove sobe zalotili samo zato, ker se je hotela skriti v prostor, kjer je ne bi tako hitro našli. Bežala je pred očetovo jezo in tepežem, ki bi ga bila deležna kot kazen za večdnevno nočno postopanje.⁹⁴ Iz njene izjave je jasno, da je bilo očetovo kaznovanje logična posledica njenih dejanj. Na podobno kaznovanje se je nekaj mesecev pozneje sklicevala tudi druga hči Ana, ki je trdila, da bi jo oče pretepel, če bi pri njej našel domnevno samo en ukraden kovanec – tisti za 12 krajcarjev.⁹⁵ Zato ga je vrgla stran.

⁹¹ Pollock, *Parent-Child Relations*, str. 199.

⁹² Prav tam, str. 199–201.

⁹³ Kot temeljno razmerje med starši in otroci tudi Ott izpostavlja nagrajevanje in kaznovanje. Kaznovanje s šibo je hkrati tudi prisposodba za druge načine kaznovanja. Starši so lahko med štiriindvajsetimi predlogi primerne kaznovanja našli vezanje k mizi s tanko nitko, grožnje z nekaj dnevnim služenjem, z odvzemom določene hrane, s hišnimi zaporom, odvzemom igrač, grožnje s strahom, ki so bile namenjene tako majhnim otrokom (odvzem igrač) kot že nekoliko odraslim otrokom (nekajdnevno služenje pri obrtnikih). Čisto na koncu avtor svetuje staršem, da je potrebno kazni uporabljati zmerno in da tudi grožnja prinaša podobne učinke kot kazen (Ott, *Hobe Schul*, str. 219–227).

⁹⁴ ZAL, LJU 489, Reg. I, fasc. 69, p. 398–399.

⁹⁵ ZAL, LJU 489, Reg. I, fasc. 69, p. 420–424.

⁹⁰ Spierenburg, *Four Centuries of Prison History*, str. 17–35. Prim. tudi Štekl, *Arbeitshäuser*.

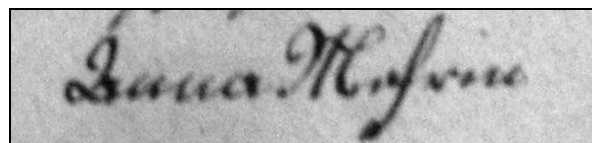
Mladostnik ne odraste, če ne služi?

Eno od osrednjih vprašanj, ki se porajajo v konfliktu Andreja Marna s svojimi hčerami, je bilo ravno vprašanje percepcije služenja v meščanskem kulturnem okolju ob koncu zgodnjega novega veka. Del Marnovih hčera je očetovo odločitev, da bo moral zapustiti družino in služiti v drugih gospodinjstvih, sprejel z odkritim nasprotovanjem in upornostjo očetovi avtoriteti. Ena izmed njih, Ana, je na sodišču zatrjevala, da njen beg ni bil nepremišljeno dejanje, saj se je hotela preživljati s služenjem. Ker ni našla službe, jo je oče kaznoval tako, da jo je tako kot njeni sestri dal za nekaj dni zapreti.⁹⁶ Ker je zapis o njenem dejanju zadnji, ki se je ohranil v policijskih aktih, je po mesecih konfliktov med očetom, mačeho in otroci, rezultat jasen. Kljub kaznovanju in kljub domnevni očetovi želji, da bi za bolj uspešno socializacijo svojih hčera nad njimi bdela avtoriteta delodajalca in delodajalke, so avgusta leta 1802 po krajšem ali nekoliko daljšem zaporu⁹⁷ in služenju vse hčere živele pri svojem očetu.

Zaradi tako odklonilnega odnosa dela Marnovih hčera in poznejše prakse, ki ji lahko sledimo, se upravičeno postavlja vprašanje, ali je bilo služenje res etapa v življenju, ki so jo morali izkusiti vsi mladostniki, kot so pred več desetletji trdili prvi demografski zgodovinarji, na čelu z P. Laslettom in J. Hanjalom. Četudi so njihove trditve v veliki meri že presežene s poudarjanjem kompleksnih vsakdanov v različnih predelih Evrope, se služenje poslov, dekel, vajencev in pomočnikov še vedno, sicer s pridržkom, označuje kot posebna etapa v življenju (*life cycle*).⁹⁸ Kljub nejasnostim, ki ostajajo tudi po desetletjih intenzivnih raziskav služinčadi na podeželju in v mestih,⁹⁹ se je uveljavilo mnenje, da je poznavanje kompleksnosti in različnosti pojavnih oblik služenja in poselskih služb pomembno za funkcioniranje celotne zgodnje novoveške družbe.¹⁰⁰ Nemogoče je prezreti dejstvo, da so deklet, hlapci in vajenci v določenih starostnih skupinah predstavljali

znaten del populacije. Približna ocena o deležu mladostnikov v poselskih službah v evropskem prostoru je okoli štirideset procentov.¹⁰¹

Kljub visokemu deležu poslov in starostni skupini mladih ne moremo trditi, da je bila služba deklet¹⁰² sanjsko delo in želeno preživljanje mladosti za deklet iz premožnejše meščanske družine. Domnevo o ostajanju meščanskih deklet v rojstni družini dopuščajo objavljeni demografski podatki iz popisa prebivalstva Kranja leta 1754, kjer je v starosti okoli 15 let doma ostajala približno polovica deklet. Razmerja med neporočenimi in poročenimi v starosti okoli dvajset let, kjer delež poročenih predstavlja že znaten delež ženske populacije, omogočajo domnevo, da del deklet v Kranju ni nikoli v življenju služil.¹⁰³ Podoben delež hčera, ki so ostale doma, dokazuje tudi popis prebivalstva v Ormožu leta 1724, kjer je doma ostalo skoraj še enkrat več deklet kot fantov.¹⁰⁴ Kot odgovor na naše vprašanje naj služi še podatek, ki je bil izračunan za Ormož, kjer je le 15 procentov služinčadi (vključno s pomočniki in vajenci) prihajalo iz področja ožjega mesta in kjer je v popisu zgolj ena dekleta označena kot hči meščana.¹⁰⁵ Kar nekaj študij sicer ugotavlja, da so služili ljudje iz različnih družbenih skupin, a s pomembnim dodatkom, da so otroci premožnejših služili zlasti v gospodinjstvu svojih staršev.¹⁰⁶ K prisili k služenju je v meščanskih družinah določenih

Lastnoročni podpis Ane Maren.

⁹⁶ ZAL, LJU 489, Reg. I, fasc. 69, p. 420.

⁹⁷ Prav tam.

⁹⁸ Termin sta razvila Hanjal in Laslett, ki sta trdila, da je bilo služenje kot cikel v življenju neposreden predhodnik poroke (Hanjal, *Europe marriage pattern*, str. 109–143). Poznejše študije so omenjeno trditev o zahodnoevropskem poročnem vzorcu precej omilile (Dürr, *Mäde*, str. 29). Socialni, zlasti demografski zgodovinarji, so pod vplivom te ideje zagovarjali razumevanje določenih del kot vzgojo za življenje in zato kot del življenjskega cikla. Pionir raziskovanja otroštva P. Aries je celo trdil, da je bilo služenje in vajeništvo najbolj pogosta oblika vzgoje mladih.

⁹⁹ Zlasti je na mestu ugotovitev P. Griffithsa, da vključevanje mladih v drugo gospodinjstvo ni vedno pomenilo poročstva in mehanizma, ki je v predmoderni družbi zagotavljalo red in družbeno stabilnost in da služenje ni vedno pripravljalo mlade ljudi za vstop v svet, ki so ga ustvarili odrasli, saj se je del mladih načrtno upiral takšni ureditvi družbe (Griffiths, *Youth and authority*, str. 390–397).

¹⁰⁰ Sarti, *Forum: Domestic service*, str. 188.

¹⁰¹ Pollock, *Parent-Child Relations*, str. 207.

¹⁰² O tem, da je bilo v večjih urbanih središčih veliko več deklet kot moških hlapcev in vajencev, glej novejšo delo J. Whittle. Problem v vseh primerih predstavljajo viri. Na splošno se uveljavlja trditev, da je bil presežek ženskih poslov zaznat v velikih mestih, v ruralnih področjih z zelo razvito tekstilno obrtjo in manufakturami ter na manjših kmetijah in pašnih kmetijah (Whittle, *Housewives And Servants*, str. 54–56). Raziskave opozarjajo tudi, da je bil delež deklet v celotni populaciji metropolitanskih mest v 18. stoletju, kot je bil London, okoli 10 procentov (Kent, *Ubiquitous but invisible*, str. 112). Delež deklet v stolni županiji v Ljubljani je bil leta 1754 kar 15,4 procenta, medtem ko je delež vseh poslov predstavljalo 20 procentov celotne populacije (Valencič, *Štetje prebivalstva*, str. 197). Izjema je manjša mestna naselbina Ormož, kjer delež deklet v celotni populaciji ni presegel števila pomočnikov in vajencev v mestu in predmestjih (Golec, *Ormož*, str. 40).

¹⁰³ V starosti 15 let je doma ostajala skoraj polovica fantov in deklet, pri starosti 20 let pa le še okoli 30 procentov. Po drugi strani se je pri starosti okoli dvajsetih let zelo povečalo tudi število poročenih deklet, kar kaže na zgodnje poročanje omenjenih deklet (Štuhec, *O družini v Kranju*, str. 288).

¹⁰⁴ Golec, *Ormož*, str. 40.

¹⁰⁵ Prav tam, str. 69, 74 in 160.

¹⁰⁶ Prim.: Mayer, *Dienstbothe*, str. 180.

Izsek bakroreza H. Löschenkohla, 1782: Plačilo razuzdanosti – sramota, ki jo prinaša striženje las.

okolij pripomogla izguba staršev ali vsaj enega od njih, ugotavlja R. Dürr. Med vzroki, ki so privedli k odhodu od doma in formalnemu dogovoru za služenje, se pri več kot polovici dekel višjega porekla pojavlja smrt enega ali obeh staršev oziroma poslabšana ekonomska situacija.¹⁰⁷ Na podlagi pogrebnih govorov je avtorica celo trdila, da je za dekleta iz višjega srednjega in najvišjega sloja služenje pomenilo poslabšanje družbenega položaja.¹⁰⁸ Analiza poročnih knjig ljubljanske mestne župnije sv. Nikolaja v desetletju od 1802 do 1812, v delu mesta, v katerem je bilo zaposlenih relativno veliko poslov, pokaže, da je povprečni delež porok, v katerih je bila nevesta označena kot dekla, le 8 procentov. Vpisovalci zagotovo niso dosledno vpisovali socialnega statusa nevest, saj se v enem letu delež povzpne tudi do 35 procentov vseh porok. Med 18 porokami dekel je bilo več porok bolje plačanih dekel kot so bile sobarice in kuharice. Čeprav 33 procentov porok predstavljajo poroke s samskimi obrtniki in da enak delež porok pripada tudi porokam z vdovci, lahko trdimo, da je bila večina obrtnikov, ki so se poročili z deklami, opravljala slabše plačane obrt-

niške službe (tesar, ranocelnik). Vendarle je treba opozoriti, da se med ženini najdejo tudi izjeme kot sta bila tkalec in krojač. Kljub temu večina porok dekel vendarle dokazuje, da relativno mlade deklet (stare okoli 25 let) v zakon niso stopale z najbolj premožnimi ženini.¹⁰⁹

O strahu pred poslabšanjem družbenega položaja meščanskih deklet pričajo tudi različni skladi, ponavadi nastali iz privatnih volil. Z njimi so delu meščanskih hčera zagotavljali primerno oskrbo in poroko.

Navkljub demografskim vzorcem in pričakovnemu ravnanju staršev so k odločitvi Andreja Mar- na, da odda svoje otroke v poselske službe, botrovale tudi druge okoliščine. Premožnejši starši so se tako rešili problemov, ki bi lahko nastali v družini. Tudi otroci staršev iz višjih družbenih skupin se namreč niso mogli upirati svojim novim gospodarjem in delodajalcem ter so bili bolj voljni delati tisto, kar jim je ukazal gospodar.¹¹⁰ V privatnem okolju hišnega gospodarstva je bila avtoriteta gospodarja sicer razdeljena po spolih. Za vedenje in delo dekel je bila odgovorna gospodinja, kazni in pohvale hlapcem in vajencem pa je delil hišni gospodar. In tu bi lahko ženska avtoriteta zamenjala neučinkovito avtoriteto

¹⁰⁷ Dürr, *Mägde*, str. 31, 154 in 155.

¹⁰⁸ Dürr, *Mägde*, str. 155–157. V izčrpnem pregledu ugotovitev za angleško okolje je bilo dokazano, da je večina otrok srednjega in višjega sloja v zgodnjem novem veku do štiriindvajsetega leta živela pri svojih starših in da so bile vse dekletke, ki so iz tega sloja služile, praviloma brez staršev.

¹⁰⁹ NŠAL, Župnija sv. Jakoba, poročna knjiga, 1785–1816, p. 89, 21. 1. 1808.

¹¹⁰ Kussmaul, *Servants in Husbandry*, str. 76–77.

mačehe. Odločitev Andreja Marna o nadaljnji življenjski usodi svojih hčera, med katerimi je navajal tudi delo dekleta, lahko umestimo tudi v tak kontekst. Dodati je potrebno, da je nadaljnji razvoj dogodkov dokazal, da so vsa tri dekleta ostala doma in da je bil mogoče očetov podatek strategija, s katero je poskušal prepričati mestne uradnike, da čimprej izpustijo njegovo hči. Iz zaslišanj njegovih hčera je namreč jasno tudi, da je njegovo gospodarstvo potrebovalo dodatno delovno silo in da je imel zaposlenega vsaj enega hlapca in dekle. Če bi moral oče varčevati pri zaposlovanju poslov, potem bi namesto najemanja tujih deklet delo nalagal lastnim hčeram. Te so sicer občasno že pomagale domačim poslom. Štirinajstletna Ana Maren je dan pred aretacijo pomagala hlapcu in dekli pri zalivanju zelenjave v njihovem vrtu v predmestju. Očetove želje, da bi neposlušna dekleta discipliniral z oddajo v službo in tako z izključitvijo dela potomstva izničil vzrok družinskih konfliktov, se niso izkazale za najbolj učinkovite. Na vprašanje, ali bi služenje poslabšalo družbeni ugled Marnovih hčera in ali je bil to eden od razlogov, zakaj so se dekleta tako upirala služenju, lahko odgovori nadaljnja usoda hčera iz prvega in drugega zakona. V poročnih knjigah matične župnije sv. Jakoba je vpisana le poroka najstarejše hčere Jožefe, ki se je poročila leta 1808 z novomeškim usnjarem Jožefom Šparovcem (Sparovitz).¹¹¹ Uradne priče dogodku so bile, kljub temu, da se je poroka odvila v župniji neveste, socialno povezane z ženom, ki je bil novomeški meščan.

Jožefa se je poročila s človekom svojega stanu, mogoče je pomenljiva le okoliščina, da je bil tujec. Še več pa pove okoliščina, da se v domači župniji nista poročili Jožefini sestri Terezija in Ana, za kateri pa ne vemo, ali sta se pozneje odločili za služenje in tako odhod od doma.

Namesto zaključka

Sodni protokoli, nastali zaradi konfliktov v družini Maren, dajejo povsem nedvoumen odgovor, da lahko govorimo o mladosti kot o posebnem obdobju v življenju. Ljubljanski meščani in mestne oblasti so z moralisti in pisci priročnikov za primerno vzgojo plemiških in meščanskih otrok delili mnenje, da je mladost posebej težko obdobje v življenju, ki je zahtevalo strogo avtoriteto staršev in predstojnikov. V obdobju, v katerem se je posameznik pripravljala na sprejem spolne odgovornosti v družbi, se je nadzor staršev osredotočal na tri področja, ki so bila pri posameznem spolu bolj ali manj izrazita. Zlasti za fante je bilo pomembno primerno šolanje ali uk,

za oba spola je bila pomembna pravilna izbira partnerja in stanu in družbenemu ugledu primerno obnašanje. Tudi zaradi želje mladih po samostojnosti pri reševanju konfliktov je bilo obdobje mladosti pogosto povezano s ponovno vzpostavitvijo avtoritete staršev in z njim povezanega drugačnega načina socializacije mladih. Upravičeno lahko trdimo, da so lokalne oblasti za to starostno skupino razvile posebno politiko nadzora, ki je kot druga avtoriteta skrbela tudi za tisti del mladih, ki so zapustili osnovno družinsko jedro in se zaposlili kot vajenci in posli. Hkrati pa so se nanjo obračali tudi starši, ko so bili njihovi načini vzpostavljanja avtoritete neučinkoviti. Zato so hoteli primerno socializacijo in vedenje svojih otrok doseči s strahom pred formalnim kaznovanjem. Kratko formalno kaznovanje ni ogrozilo družbenega ugleda meščanov. Veliko bolj negotova za ohranjanje družbenega položaja meščanskih deklet je bila odločitev staršev, da zaradi konfliktov v družini pošljejo dekleta v službe kot deklet. Prav slednje vprašanje, ki se povezuje s precej kompleksnimi vprašanji povezanimi s položajem poslov, bi bilo potrebno bolj natančno raziskati. Čeprav so bili mejniki vstopa v mladostniško dobo različni in odvisni od pripadnosti posameznim družbenim skupinam, gospodarskih dejavnosti kulturnih okolij, v katerih so živele družine, in spola otroka, lahko trdimo, da je bil za predstavnike višjih slojev edini pravi mejnik, ki je zaznamoval konec mladosti poroka. Edina izjema so bili tisti otroci, ki so jih poslali v samostane ali duhovniške službe.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

- NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana
Matične knjige župnije sv. Jakoba:
Poročna knjiga župnije sv. Nikolaja 1782–1813.
Župnija Marijinega oznanjenja, poročna knjiga
13. 6. 1785–1. 5. 1800.
- ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana
LJU 20, Direkcija za ubožno preskrbo Ljubljana,
šk. 1.
LJU 489, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura, Reg. I, fasc. 67, 69.
LJU 511, Mesto Ljubljana, magistratni akti,
fasc. 25.

TISKANI VIRI

- Allgemeines Gesetz über Verbrechen und derselben Bestrafung.* Wien : Trattner, 1787.
Attems, Karel Mihael: *Slovenske pridige.* Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1993.

¹¹¹ NŠAL, Župnija sv. Jakoba, poročna knjiga, 1785–1816. V Novem mestu je Jožef Šparovec leta 1808 je kupil hišo št. 23. Med drugim se je ukvarjal s krčmarstvom in krošnjarstvom, ob nakupu hiše leta 1808 pa ga označujejo tudi kot strojarja (Matijević, *Novomeške hiše*, str. 187 in 131).

- Becker, Rudolph Zacharias: *Kmetam sa potrebo inu pomozh ali Uka polne vesele, inu shalostne pergodbe te vasy Mildbahjm : sa mlade, inu stare ludy*. Dunaj : per Christianu Grosserju, in der Theinfaltstrasse Nr. 76, 1789.
- Gesetzbuch über Verbrechen oder schwere Polizey – Uibertretungen*. Wien : Trattner, 1803.
- Gesetze für die k. k. Armeen in Auszug, u. alphabetischer Ordnung der Gegenstände eingerichtet von Jakob Heinrich Oberlieut des Jos. Collored. Regim*. Wien, Prag: V. Schönfeld, 1787.
- Kurze Nachricht, wegen Errichtung eines Weisel-Hauses in Laybach in dem Herzogthum Krain, 13. 2. 1758.
- Ott, Christoph: *Hohe Schul der lieben Eltern, darinnen die christlich – u. höchst – nothwendige Kinder – Zucht als der menschlicher Künsten der allergrößten eine, gelehrt wird; wie dieselbe von den Wiegen an bis zu erwachsenen Alter, ja gar bis in das Grab dern Kindern, mitihnen soll gehalten werden*. 3. Edition. Augspurg: Bei Philipp Martin: Joh. Veiths Seel. Erben, 1728.
- Rogerij: *Palmarium empyreum, seu Conciones CXXVI. De sanctis totius anni : signantèr de nonnullis particularibus & extraordinariis, qui in quibusdam locis festivè celebrantur, & usque modo sermones de ipsis visi non sunt, compositae ex vitis eorum: Scriptura sacra, ac SS. Patribus: variis conceptibus, symbolis [et] historiis: praecipuè aptis moralitatibus refertae, in II. partes divisae, ac copioso indice provisae, datae publicae luci Carniolicio idiomate*. Ljubljana : Fundacija dr. Bruno Breschi, 2001.
- Svetokriški, Janez: *Sacrum promptuarium*. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1998.
- Sietzenheimb, Adam Sebastian: *New beglantzter Zucht-Spiegel der Adelichen Jugendt: klärlich entwerffend: wie die Edle Jugendt von jhren Wiegen-Jahren, biss zur anruckender reiffen Mannbarkeit mit schönen Tugenden Seelen-Erspriesslich gezieret*. München: in eygner Verlegung: bey Johann Wilhelm Schell, 1659.
- Zeiller, Franz: *Commentar über das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch für die gesammten deutschen Erbländer oder osterreichischen Monarchie*. Wien, Triest : Bei Geistinger, 1811–1813.
- LITERATURA**
- Ben-Amos, Krausman, Ilana: *Adolescence and Youth in Early Modern England*. New Haven, London : Yale University press, 1994.
- Cunningham, Hugh: *Children and childhood in western society since 1500*. London: Longman, 2005.
- Čeč, Dragica: *Revni, berači in hudodelci na Kranjskem v 18. stoletju : doktorska disertacija*. Ljubljana, 2008.
- Dürr, Renate: Die Migration von Mägden in der frühen Neuzeit. *Frauen und Migration* (ur. Marita Krauss in Holger Sonnabend). Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2001, str. 117–132.
- Dürr, Renate: *Mägde in der Stadt. Das Beispiel Schwäbisch Hall in der Frühen Neuzeit* (Geschichte und Geschlecht Bd. 13). Frankfurt am Main : Campus-Verlag, 1995.
- Feldbauer, Peter: *Kinderelend in Wien : von der Armenkinderpflege zur Jugendfürsorge 17.–19. Jahrhundert*. Wien : Verlag für Gesellschaftskritik, 1980.
- Fertig, Ludwig: *Zeitgeist und Erziehungskunst: eine Einführung in die Kulturgeschichte der Erziehung in Deutschland von 1600 bis 1900*. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1984.
- Gillis, John R.: *Mladina in zgodovina : tradicije in spremembe v evropskih starostnih odnosih od 1770 do danes*. Šentilj : Aristej, 1999.
- Golec, Boris: *Ormož v stoletjih mestne avtonomije: posestna, demografska, gospodarska, socialna, etnična in jezikovna podoba mesta ob Dravi 1331–1849*. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005.
- Golež Kaučič, Marjetka: Odsev pravnega položaja in življenjskih razmer žensk v slovenskih ljudskih družinskih baladah. *Etnolog*, 11, 2001, št. 1, str. 157–175.
- Griffiths, Paul: *Youth and Authority. Formative Experiences in England 1560–1640*. Oxford : Clarendon press, 1996.
- Hajnal, John: European marriage patterns in perspective". *Population in History* (Glass, D.V. in Eversley, D.E.C. (ur.)), Londres, Edward Arnold, str. 101–143.
- Hoegel, Hugo: *Geschichte des österreichischen Strafrechtes in Verbindung mit eine Erläuterung seiner grundsäßlichen Bestimmungen*. Drugi zvezek – Die vorsätzlichen Straftaten gegen Leib und Leben. Wien : Manz, 1905.
- Kalc, Aleksij: Tržaški teritorij v luči konskripcije 1777/78. Prvi izsledki. *Annales, Series et sociologia*, 19, 2009, št. 1, str. 1–30.
- Kent, D. A.: 'Ubiquitous but invisible: female domestic servants in mid-eighteenth-century London'. *History Workshop Journal*, 28, 1989, št. 1, str. 111–128.
- King, Margaret: Concepts of Childhood: What We Know and Where We Might Go, *Renaissance Quarterly*, let. 60, 2007, št. 2, str. 371–407.
- Kozina, Georg: *Geschichte des Weisenhaus-Fondes in Krain. Mittheilungen des historischen Provinzial Vereines für Krain*, 19, 1864, str. 88.
- Kussmaul, Ann: *Servants in Husbandry in Early Modern England*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.
- Makarovič, Marija: Kmečki posli. O življenju in kulturi večinskega prebivalstva na Slovenskem v

19. stoletju. *Slovenski etnograf*, 8–20, 1988–1990, 1, str. 433–460.
- Matijevič, Meta: *Novomeške hiše in ljudje s poudarkom na obdobju od srede 18. do srede 19. stoletja*. Ljubljana : Zgodovinski arhiv Ljubljana, 2007.
- Meyer, Therese: *Dienstboten in Oberkärnten*. Klagenfurt : Verlag des Kärntner Landesarchives, 1993.
- Mitterauer, Michael, Sieder, Reinhard: *Vom Patriarchat zur Partnerschaft: zum Strukturwandel der Familie*. München : Beck, 1991.
- Mitterauer, Michael: *History of Youth*. Oxford : Blackwell, 1993.
- Mitterauer, Michael: Lebensformen und Lebensverhältnisse ländlicher Unterschichten. *Von der Glückseligkeit des Staates. Staat, Wirtschaft und Gesellschaft in Österreich im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus* (ur. Matis, Herbert), Berlin : Duncker & Humblot, str. 315–338.
- Pollock, Linda: "Parent-Child Relations." *Family Life in Early Modern Times, 1500–1789*, (ur. Marzio Barbagli in David I. Kertzer). New Haven, CT: Yale University Press, 2001, str. 191–220.
- Pollock, Linda: *Forgotten Children: Parent-Child Relations from 1500 to 1900*. Cambridge : Cambridge University Press, 1983.
- Sarti, Raffaella: Introduction. *Gender & History*, let. 18, št. 2, Avgust 2006, str. 187–198.
- Sauerer, Edith: Stiefmutter, Stiefsöhne. Endogamieverbote zwischen kanonischem und zivilem Recht am Beispiel Österreichs (1790–1850). *Frauen in der Geschichte des Rechts* (ur. Gerhard, Ute). München : Beck, 1992, str. 345–366.
- Schillinger-Prassl, Christa in Brehmer, Ilse: *Mädchenerziehung in Innerösterreich: vom Ende des 15. Jahrhunderts bis zur Schulreform unter Maria Theresia und Joseph*. Graz : Steiermärkisches Landesarchiv, 2000.
- Sieder, Reinhard: *Socialna zgodovina družine*. Ljubljana : Studia Humanitatis, 1998.
- Spierenburg, Pieter: Four Centuries of Prison History. Punishment, Suffering, the Body and Power. *Institutions of Confinement. Hospitals, Asylums and Prisons in Western Europe and North America, 1500–1950* (ur. Jütte, Robert in Finzsch, Norbert), str. 17–35.
- Stekl, Hannes: *Österreichs Zucht- und Arbeitshäuser 1671–1920. Institutionen zwischen Fürsorge und Strafvollzug*, Wien : Oldenbourg, 1978.
- Svetina, Anton: Prebivalci Kranja v letu 1754. *Zgodovinski časopis*, 37, 1983, št. 4, str. 273–284.
- Štuhec, Marko: Kranjska suita za zrcalo, vilico, nož, žlico, kavno ročko, čajnik in njuhalni robec. *Zgodovina za vse*, 1, 1994, št. 1, str. 1–9.
- Štuhec, Marko: O družini v Kranju sredi 18. stoletja. *Zgodovinski časopis*, 37, 1983, št. 4, str. 285–294.
- Tantner, Anton: *Ordnung der Häuser, Beschreibung der Seelen. Hausnummerierung und Seelenkon-skription in der Habsburgermonarchie* (doktorska disertacija). Wien, 2004.
- Tlusty, Ann: *Baccus und civic order. The Culture of Drink in Early Modern Germany*. Charlottesville : University of Virginia press, 2003.
- Valenčič, Vlado: Štetje prebivalstva v Ljubljani pred dvesto leti. *Kronika*, 2, 1954, št. 3, str. 191–200.
- Valenčič, Vlado: Štetje prebivalstva leta 1754 v predjožefinski ljubljanski škofiji in njegovi rezultati. *Zgodovinski časopis*, 16, 1962, št. 1, str. 27–54.
- Valenčič, Vlado: Prebivalstvo po župnijah na Kranjskem v letih 1778 in okrog 1780. *Zgodovinski časopis*, 50, 1996, št. 1, str. 53–63.
- Wall, Richard: "The Age at Leaving Home. *Journal of Family History*, 1978, št. 3, str. 181–202.
- Watson Donald Gwynn: Erasmus' Praise of Folly and the Spirit of Carnival. *Renaissance Quarterly*, 32, 1979, št. 3, str. 333–353.
- Whittle, Jan: Housewives and Servants in Rural England 1440–1650: Evidence of Women's Work From Probate Documents. *Transactions of Royal Historical Society*, 15, 2005, št. 1, str. 51–74.

Z U S A M M E N F A S S U N G

"Sie durch empfindliche Züchtigung in die Schranken der E(h)rbarkeit zurückzuweisen."

Die Art und Weise der Disziplinierung von Töchtern aus bürgerlichen Häusern am Übergang vom 18. zum 19. Jahrhundert.

Im Vordergrund des vorliegenden Beitrags steht die Frage, ob von der Jugend als einem besonderen Lebensabschnitt die Rede sein kann und in welchem Maße dieser Lebensabschnitt mit besonderen Erziehungs- bzw. sozialen Disziplinierungsformen als Mittel zur entsprechenden Sozialisierung von Jugendlichen verbunden war. Diese Frage muss sicherlich bejahend beantwortet werden. Junge Leute wurden als eine besondere Gesellschaftsgruppe von verschiedenen theoretischen Texten anerkannt, zur Erziehung adeliger und bürgerlicher Kinder (vor allem Jungen) wurden außerdem besondere Handreichungen herausgegeben. Schwieriger ist dagegen, den genannten Lebensabschnitt abzugrenzen. Sicherlich übernahmen Kinder bzw. Jugendliche im normativen Rahmen bestimmte erwachsenen Gruppen zugeschriebene soziale Rollen.

Wann sie heranzuwachsen aufhörten und mindestens einige Charakteristika von erwachsenen Personen übernehmen mussten, hing von ihrer Zugehörigkeit zu den einzelnen Gesellschaftsgruppen ab, von der wirtschaftlichen Aktivität der kulturellen Milieus, in denen die Familien lebten, ebenso vom Geschlecht des Kindes. Von ebenso großer Bedeutung wie die genannten Kriterien waren auch Zufallsfaktoren, wie etwa momentane Verschlechterung der Wirtschaftslage, Verlust der Eltern, Gründung eines neuen Familienkerns und Konflikte innerhalb des Familienkreises. Darum waren in verschiedenen Sphären des Alltags und in verschiedenen formalen Verhältnissen die Meilensteine zwischen Kind und "jungem" Erwachsenen unterschiedlich bestimmt, dennoch befanden sie sich meistens zwischen dem zwölften und achtzehnten Lebensjahr. Der Beitrag setzt sich mit verschiedenen Meilensteinen zwischen Kindheit und Jugend auseinander: Beginn eines Botendienstes, Ende der Pflegezeit in einem Waisenhaus und in einer Pflegefamilie, sowie einschlägige Ge-

setzesbestimmungen im Zivil- und Strafrecht. Im Beitrag wird auch die Perzeption der Jugend in verschiedenen theoretischen Texten untersucht, die sich vor allem mit dem Verhältnis zwischen Eltern und heranwachsenden Kindern auseinandersetzen. Es wird ferner auf die Frage der Erziehung bzw. des Einflusses der elterlichen Autorität in der Jugendzeit eingegangen sowie auf das Verhältnis zu anderen Autoritäten, die für die soziale Disziplinierung und Sozialisierung von Jugendlichen Sorge trugen. Das Verhältnis zwischen Jugendlichen und ihren Eltern wird durch die Analyse des Konflikts zwischen dem angesehenen und reichen Laibacher Bürger und Wirt Andrej Marn mit seinen Töchtern aus erster Ehe, insbesondere mit Terezija, veranschaulicht. Konflikte mit den Mädchen begannen, als sie in die Jugendzeit eintraten. Sie sind aber auch darauf zurückzuführen, dass der Vater mit der zweiten Frau zwei Kinder hatte, unter ihnen auch einen männlichen Nachkommen, der auch den Besitz erben sollte.